

Тетяна Белімова

ВИНУВАТІ
ЛЮДИ

КСД

Від переможниці
«КОРОНАЦІЇ СЛОВА»

Тетяна Белімова
Винуваті люди

© Белімова Т. В., 2021

© Depositphotos.com / cidepix, Svyatkovsky, onvial, обкладинка, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

* * *

Присвячую батькові – з любов'ю

Пролог

– Один, два, три, чотири, п'ять... Я вже йду шукать! А хто не сховався – я не винна...

Маруся забрала рученята від очей і роззирнулася.

– Васильку, так нечесно! Там наказано ховатися!

Під трояндовим кущем валявся Василевий кашкет, а сам бешкетник, що так необережно видав себе, заліз у кущ жасмину й тихенько підсміювався з нерішучого дівчати. Маруся тупцювала біля панського квітника й не наслідувалася переступити через низеньку огорожу. Їй було одинадцять, а на дівчат у такому ніжному віці ще діють заборони. Василь, на кілька років старший, ніколи й ні на що не зважав, дер гнізда горобців і лазив на високі стріхи. Він міг заскочити на норовливого, ще не об'їждженого жеребця та прогарцювати на ньому загоном коло, а то й два. За це частенько діставав від батька Гиви, який працював машталіром на кінному заводі графа Браницького, але це ніскільки йому не заважало й далі бешкетувати.

– Маруська – боягузка! – закричав Василь півнячим фальцетом, чим неабияк ушпетив дівчинку.

– А от і не боягузка! Сам такий!

Маруся огляділася, але Василь і досі був невидимим для неї. Вона наважилась і переступила у квітник. Біленьке платтячко замелькало між красиво підстриженими трояндовими кущами, а Василь зачаровано стежив зі свого сховку за тим, як мала морщила носика від пекучого сонця, як золотіли її коси, як вона зиркала навсібіч, немов руда лисичка, що ніяк не могла взяти заячий слід. «Виросту – женюся на Марусьці», – подумав Василь і сам злякався цієї думки. Що женитися – не завжди добре, він з'ясував, коли мати Лександра плакали перед весіллям його старшого брата Івана, примовляючи, що той жениться на чаплі через гроші. «Але Маруська зовсім не чапля, вона схожа на панночку», – утішив сам себе Василь і вже

хотів був вийти, аж тут нагодився панський садівник і взяв маленьку порушницю за вухо.

– Хіба пані не казали не бігати по квітниках?

– Ай-яй! Дядечку, я більше не буду! Не тягніть!

– Пішли до пані, їй розкажеш!

Василь хотів вибігти й оборонити Марусю від злого дядька, але його ноги немов приклеїлися до землі. Це тривало якусь мить, та, коли він нарешті опанував себе й вискочив із жасминового куща, – було вже пізно: садівник заволік зарюмсану Марусю до панських покоїв.

Частина І. Посаг

1899–1900

Розділ 1

Колись батько сказав їй, що вона народилася останнього дня весни. Учора був цей день. Виходить, їй виповнилося вісімнадцять. «Коли я святкувала своє вісімнадцятиріччя, – згадувала графиня Браницька, – то протанцювала до ранку... Ах, яка в мене була препишна сукня волошкового кольору... Ах! Ах! Як це було давно...» Маруся чула цю історію сотні разів, тому не дуже дослухалася до слів графині. Вона стежила за дорогою. Спершу визирала з віконечка потяга, коли вони ще затемна рушили з київського вокзалу до Білої Церкви. Потім виглядала з коляски, яку вислав за ними з маєтку граф Браницький. Марусі хотілося скоріше повернутися додому – у рідну Іванівку. Так і минув її день народження: у підганянні хвилин і верст. І все одно, як не старалася Маруся пришвидшити час, вони повернулися до маєтку дуже пізно, ледь не поночі, й одразу лягли спати. Потім настав новий ранок, а день народження минув, розтанув, ніби його й не було.

– Марисю, серце, що ти там побачила цікавого?

Маруся дивилася на недобудований іподром, який почали зводити між палацом і кінним заводом. Десь там на неї чекав Василь. Уже майже пів години минуло відтоді, як Василь подав Марусі знак, а вона все зволікала й не могла знайти приводу, щоб вийти до нього.

– Та я дивлюся... Перестали будувати чи що?

– Ах, Марисю, ти в мене таке питаєш? Хіба я знаю?

Графиня Лідія Браницька почервоніла на виду. Ясна річ, вона не могла признатися покоївці, що граф Владіслав знову до нитки програвся в карти. Яке вже тут будівництво... Хоч би маєток у руках утримати. Обіцявся, божився, що вже не гратиме, але щойно графиня поїхала до Києва трохи розважитися на іменинах губернаторші Драгомірової, як узявся за старе. «Варшава танцює, Краків молиться, Львів кохає, Вільно полює, а старий Київ знай грає в карти... – нагадала собі графиня давнє польське прислів'я. – Боже ж мій, і що

тепер? Доведеться продати маєтки на Волині... Бо ще зовсім трохи, і не буде з чого заплатити челяді, а вона й без того ремствує через малу плату».

– Марисю, берися вже розбирати речі, та обережніше, прошу, з французькими капелюшками. Вони вельми делікатні. Ти ж знаєш, що один необережний рух – і кінець красі...

Графиня не встигла договорити.

– Пані, до вас приїхали...

У дверях з'явилася дівчинка з кухні, яка завжди щось робила надворі й першою прибігала з новинами. Коли пані була в доброму гуморі, то могла обдарувати копійчкою спритну малу.

– Ах, і хто ж там приїхав? – Очі пані Лідії засвітилися від передчуття, бо вона добре знала, чиє ім'я зараз буде вимовлено.

– Так це... пан... пан... Дай, Боже, пам'яті. Складно називається, не можу в голові вдержати...

Правду кажучи, малій складно було не лише запам'ятати, а й вимовити заковиристе ім'я Вікентія Монтрезора, давнього приятеля родини Браницьких. Пані змилювалася над дівчинкою і сама назвала гостя. Сподіваної копійчини мала не отримала, зате дістала відразу кілька наказів. Найперше треба було провести пана Вікентія до малого салону та спитати, чи не хоче він кави, а якщо він її зажадає, то бігти по неї на кухню. Потім наказано було простежити, щоб якийсь із панських машталірів заопікувався Монтрезоровим конем. А вже потому послати когось за паном Владіславом, господарем маєтку, хоча гість, була переконана графиня, приїхав не до графа й не дуже засмутиться, якщо не побачить його. Пані Лідія мала надію, що граф за своєю звичкою в робочому одязі займається кіньми й не поспішатиме митись і переодягатись.

– Пані, можна мені піти до батька? Я речі взавтра порозбираю, за пів дня справлюся, от побачите.

Маруся завважила переміну в настрої графині. Може, вийде-таки відпроситися? Хтозна, чи й випадє нагода пізніше, коли пані засядуть із гостем кавувати. Марусин голос вивів Лідію Браницьку із

здуми. Спальня, куди звечора зтягли чималий київський багаж, виходила одними дверима в малий салон. І хоча графиня могла спокійно говорити з гостем французькою, якої Маруся не знала, усе ж їй не хотілося, щоб покоївка заважала спілкуванню та шурхотіла поруч коробками й валізами.

– Ах, Марисю, серце, авжеж, іди до Флора Ігнатовича, але завтра раненько повертайся, бо роботи багато.

Пані Лідії не терпілося побачитися з Вікентієм Монтрезором. Вона махнула Марусі рукою, і та, ніби тільки й чекаючи на цей знак, вилетіла з покоїку й понеслася сходами на перший поверх.

– Куди несешся, наче оглашенна? На ось, занеси батькові пиріжків, поки теплі.

У дверях, що вели на панську кухню, стояла тітка Олена, батькова менша сестра. Замість привітатися, вона лише окинула племінницю важким поглядом і вклала їй до рук два великі пироги з маком. «На матір-покійницю стала схожа. Одне лице, – устигла подумати тітка, перш ніж Маруся зникла за дверима. – Тю ти, хотіла розпитатися про Київ, про святу Лавру, а її вже й нема... І куди вона так несеться? Точно оглашенна...»

А Маруся, відчувши нарешті волю, і справді неслася, мов причинна, не розбираючи дороги. Налетіла на кремезний дуб, що чіплявся вітами за дах панського будинку, відступила на крок, обійшла дерево з іншого боку, де Василь кілька років тому вирізав ножичком послання для неї: «Марусинко, виходь увечері». Затяглося трохи, але ще можна прочитати світлі літери. Минуть роки, і цього напису, напевно, зовсім не стане, а кохання залишиться. Маруся в цьому не сумнівалася, бо ж іншого такого, як її Василь, немає на всьому світі.

– Марусинко!

Щойно Маруся добігла до недобудованих колон іподрому, як Василь схопив її у ведмежі обійми, закружляв навколо себе. Пиріжки випали з Марусиних рук, а вона навіть не помітила. Обвила Василя за шию обома руками й сама ж злякалася себе. А як хто побачить?

Що люди скажуть? Піде неслава... Батько ганитимуть, пані Лідія закотить очі й зачне розказувати про пристойне поведження, тітка Олена знову шпетитиме біля кухні.

– Василечку, так не можна... Почекаємо вечора...

Маруся видихала між поцілунками й умовляла не лише Василя, а й себе. Нарешті вона відсторонилася від Василя та вперлася кулачками йому в груди.

– Василю, пусти! Ще хтось побачить.

– Та ж хто нас тут побачить? Нема нікого, – не бажав розтискати рук Василь. – А як хто підглядатиме – ноги поламаю. Гей, виходь, кому нема чого робити! Скуштуй машталірських гостинців!

Маруся почервоніла від Василевих слів і ще більше запручалася. У своїй коричневій сукні вона була схожа на гімназистку старшого класу, яка потай від батьків зійшлася із сином прикажчика й тепер ховається від усіх зі своїм коханням. Зрозумівши, що їй не вивільнитися з Василевих рук, Маруся зачала проситися:

– Василечку, Бога ради, не кричи... Справді-бо ще хтось почує...

– І хай собі чує. Нам що з того? Однаково будеш моєю. Будеш? – Василь і не думав розтискати обіймів, хоч і робив уже Марусі боляче, не відчуючи власної сили.

– Буду... Ти ж знаєш, що тільки твоєю буду... Пусти ж, Василечку!

– Уже цієї осені поберемося. Я вже скоро й старостів зашлю.

– Так, уже цієї осені поберемося, – слухняно повторила Маруся й нарешті вивільнилася з Василевих рук. – Увечері на нашому місці?

Василь кивнув. На словах він був сміливий, а сам неабияк боявся майбутніх заручин і весілля. Де він, простий собі машталір, а де Маруся, донька старшого машталіра Флора Ігнатовича, який, по суті, тримає в руках кінний завод? До того всього ще й графиня Браницька взяла Марусю до себе на виховання та службу. Маруся й навчена всьому панському, й одягнута, як панночка, й навіть на піаніні втне зіграти. Чи ж дадуть їй за нього? Василь хотів сказати Марусі, що кохає її, що цей місяць, коли вона поїхала з пані до Києва, тягнувся неймовірно довго, що він зробив майже тридцять

зарубок на одвірку, рахуючи дні до її повернення, але слова спершу застрягли в горлі, а потім і зовсім повтікали від нього. От якби зробити сальто, щоб розсмішити Марусю, як у дитинстві, пройти на руках хоч і весь цей іподром, прогарцювати на гарячому арабі – це будь ласка. Таку штуку Василь утнув би легко для Марусі, а от розказати про свої почуття – тут була заковика для нього.

– Марусю, ти цей-во... – Василь відчув, що знову в горлі в нього пересохло, і несподівано для себе бовкнув: – Ти в Києві авто бачила?

– Бачила, Василечку! – радісно защебетала Маруся. – І трамвай бачила. І навіть їздила на ньому! Уяви! Такий гуркіт страшний... Вуха закладає...

– Від чого гуркіт? Від авто чи від того, як його, трам-ва-ю? – щасливо сміявся Василь. Йому здавалося, що він місяць просидів у темному льоху, а ось зараз його хтось випустив на волю. Смакував нове слово «трамвай», вимовляв по складах і думав, як було б добре й собі втрапити до великого міста, усе там роздивитися.

– Трамвай здоровецький, а сам собою їздить, і дядько стоїть у дверях і сюрчить у свисток, щоб пасажири знали, коли сходити, – і собі засміялася Маруся, бо нагадала, як спершу перелякалася цього трамвая та нізачо не хотіла заходити досередини, скільки не просила її графиня, яка будь-що хотіла проїхатися на чудернацькій машині, але сама в неї лізти не наважувалася, тож підбивала покоївку.

– Ось, Василечку, це я для тебе в Києві зробила фото...

Маруся дістала з кишеньки фартушка фотокартку, наклеєну на рожевий картон. Це був сюрприз для Василя, який неодмінно мав йому сподобатися. На фото, звісно, була сама Маруся. Вона стояла, спираючись правою рукою на невеличкий ослінчик, накритий скатеркою. У нижньому кутику ліворуч було написано «М. Брежинська», а праворуч «Київ. Печерськ». Букви були схожі на вензельочки, які чіплялися тоненькими ручками й ніжками одна за одну. Василь покрутив фотокартку в руках і побачив на її звороті:

«Печерськ Милліонная ул. № 8», а під тим акуратним Марусиним почерком було виведено: «Василеві од Марусі на пам'ять, 30 мая 1899 г.». Василь перевів погляд на Марусю. Дивовижа та й годі... Ту саму Марусю, у цій же простій коричневій сукні, він тримав у руках.

– Тобі сподобалося?

Василь кивнув, водночас прикидаючи, скільки грошей Маруся витратила на це фото зі своєї платні, на яку він уже дивився як на їхнє спільне майно. Краще б усе жалування відкладала на посаг, щоб їм легше було на ноги спинатися, обживатись у власній хаті. Кілька разів він навіть натякнув на це Марусі, але їй, схоже, одні витребеньки в голові. Василь уже навіть розкрив рота, аби нагадати Марусі про ощадливість, але несподівано десь узявся метелик, легкий, ніби зітканий із повітря. Метелик усівся Марусі на коси, і Василь так і застиг із роззявленим ротом, витріщившись на живу прикрасу, яка переливалася всіма відтінками перламутру й неспішно зводила й розводила крильця. «Отаке б фото зробити – із метеликом у косах, але де ж цю камеру взяти? – думав тим часом Василь. – Та й не вловиш метелика спеціально задля фото. Марнота, звісно... Хоча раз живемо, треба буде й собі сфотографуватися, а чи з Марусею на весіллі. На весіллі вже запевне треба».

– Ну то я вже піду, Василечку, бо батько питатиме, де я так довго...

Маруся перервала хід Василевих думок, спрямувавши їх в інше русло. «Що там із тебе батько може спитати? А от із мене питає, чого я не при ділі, коли служба йде», – невесело всміхнувся сам до себе Василь. Його давно вже точила думка, що він недогідний Флорові Ігнатовичу. Може, старший машталір для своєї доньки хоче багатого жениха? Хто його знає, що у Флора Ігнатовича на думці. Непростий він чоловік.

– Ти цеє, Марусю, ти мені ввечері цю фотокарточку віддай, бо я зараз до стайні майну, десь іще замашу таку красу.

Маруся кивнула, метелик злякався та спурхнув із її голови, піднявся високо, але, підхоплений літнім вітерцем, знову опустився

на кинуті напризволяще остови для майбутнього іподрому. Між колонами нікого вже не було.

* * *

До панської економії лишалося якийсь крок, коли Маруся, заглиблена у свої думки, раптом почула, як хтось пробасував до неї: «Добридень, Марусинко». Підвела очі й побачила Дениса, кремезного коваля, який недавно відбув учнівство та став до праці на кінному заводі. Він тягнув велике дерев'яне відро, повне чорнющої сажі, і сам був увесь замазурений сажею, лише білки очей і зуби поблискували на вкритому вугільним пилом обличчі. Маруся сахнулася від Дениса й невдало відступила зі стежки. Нога підвернулася, і дівчина впала.

– Хапайся за рукав, бо руки чорні. Чого плачеш? Забилася?

Денис схилювався над Марусею, але не смів доторкнутися до неї, щоб ненароком не забруднити сажею. Вона ж тим часом витягла з фартушка фотокартку та з розпачем дивилася на тріщину, яка ніби відкрояла правий верхній її кінчик, саме той, де з іншого боку був напис *«Василеві од Марусі на пам'ять, 30 мая 1899 г.»*.

– Яка ж ти гарна, Марусю.

Денис і собі витріщився на фотокартку, на якій Маруся марно розгладжувала нігтем злощасний залом. Нарешті вона звелася на ноги і, кинувши через плече: «Йолопе, через тебе це сталося», пішла своєю дорогою. А Денис відставив відро і, накривши дашком правиці очі, іще довго дивився услід панській покоївці.

Розділ 2

– Марусю, вставай, бо й долю проспиш!

Батько грюкнув вхідними дверима. Маруся прокинулася й сіла на постелі. Потяглася за глиняним кухликом, щоб напитися, але він виявився порожнім. Легко скочила з ліжка – цебро з водою стояло на лаві біля дверей. Маруся набрала повен кухоль і зробила кілька ковточків. Раптом мокрий кухоль вислизнув їй із рук і дзенькнув об підлогу. Довелося Марусі підіткнути сорочку, дістати з-за груби шмату й заходитися коло підлоги, заодно збираючи докупі глиняне череп'я. За цим заняттям вона не розчула легкого стукоту у двері, які за мить відчинилися. На порозі з'явився незнайомий пан із хвацько закрученими вусами. Погляд його блакитних очей зупинився на голих Марусиних ногах.

– Добридень, панянку! – Незнайомець і не думав відвертатися, прискіпливо розглядаючи дівчину. – Бачу, у вас тут недільне прибирання. Боже помагай!

Маруся зойкнула й випустила ганчірку. Відчула, рвучко обсмикуючи сорочку, як гаряча хвиля сорому заливає обличчя.

– Пардон! Не хотів збентежити. Дозвольте відрекомендуватися. Юліан Казимирович Ясенський, вахмістр у відставці окремого корпусу прикордонної варти.

Скоромовкою представившись, Юліан Ясенський по-військовому клацнув підборами та злегка нахилив голову вперед.

– Чи панянка розуміє по-польськи?

Маруся добре знала по-польськи, але Юліан Ясенський не зводив із неї очей, ще більше бентежачи, і через це вона не могла видушити із себе бодай слівце. Спромоглася лише кивнути йому.

– Чи панянка є донькою Флора Ігнатовича?

Ясенський удавав світську бесіду, зумисне не помічаючи, що Маруся стоїть перед ним у самій сорочці. Здавалося, він дістає від дівочого хвилювання неабияке задоволення. Маруся врешті

опанувала себе і, схопивши з жердки свою сукню, насилу видушила «пшепрашам». Вона кулею вилетіла з кімнати й зачинила за собою двері тісної кухні, яка була через сіни. Власне, невеличка світлиця, сіни й кухонька – це й було все Флорове помешкання, що належало йому як старшому машталірові.

Уже з кухні Маруся почула важкі батькові кроки. Флор крутився надворі, біля стайні, і побачив незнайомого пана, який спішився біля його хати. Поки Флор вимив руки й умився, пан уже зник за дверима. Хазяїн і собі заспішив додому, цікавий дізнатися, кому він знадобився в приватній справі, та ще й у неділю. Зазвичай усі прохачі приходили до нього в контору на заводі по буднях.

Флор Ігнатович із порога перехрестився на ікони в кутку, а тоді поручкався з незнайомцем, хоча на споді крутилася нав'язлива думка, що десь він уже його бачив.

– Юліан Казимирович Ясенський, уродзьонний шляхтич, вахмістр у відставці.

Старший машталір відразу згадав, що бачив Юліана Ясенського на ставищанському базарі, де той цікавився фуражем. Що ж, тоді він і справді знав цього пана, хоч і не був представлений особисто. Ясенський був шляхтичем середньої руки, мав скромний маєток і потроху збував пшеницю негоціантам^[1] в Одесу. Торік він відкрив чайну на Київському тракті, за кілька верст до провінційного Ставища. Ця подія неабияк переполошила містечкових юдеїв, бо де ж це бачено, щоб шляхтич брався до корчмарства? Хай у чайній не продавали горілки, але вона була на самісінькому тракті, а це вже неабияка перевага для тих, хто не бажав гаяти часу й заїжджати до поштової станції в саме містечко. Мандрівці радо гостилися в Юліана Ясенського. Переказували, що справи в чайній ішли непогано.

– Я вас слухаю, пане Ясенський. Щось маєте мені сказати?

Флор за свою довгу службу перебачив чимало панства та знався на панських звичках. Передусім пошана. Хай що ти думаєш, хай що відчуваєш, поведься шанобливо – і завжди матимеш зиск із зустрічі, тобто ґешефт, як казали ставищанські юдеї.

– Флоре Ігнатовичу, я чоловік військовий, тож не точитиму баляндрасів. Мене цікавлять ваші араби. Почув, що ви маєте біля себе двійко чистокровних арабів, і приїхав напитати ціну. Я, знаєте, коней люблю. Мені життя не мило без доброго коника.

Ясенський білозубо всміхався. На вигляд йому було років із сорок. Не вельми молодий, а втім, тримався справжнім франтом. Одягнутий був у модний широкий піджак, під яким виднілася сорочка без жилетки з огляду на спеку. Штани також, за закордонною модою, були набагато коротшими, ніж пристало носити панові, як на хлопський розум старшого машталіра. Шкіряні краги та м'який фетровий капелюх довершували франтуватий образ шляхтича. Флор відразу збагнув, що перед ним третій калач. Ясенський-бо не пішов до графа Браницького, який радо продав би йому будь-якого араба зі свого заводу, здержши справжню ціну за чистокровного коня, а прийшов сюди, сподіваючись дістати задешево добрий товар. Флор так само був мастак на оборудки. Рік тому він, як старший машталір, відбракував двох щойно народжених лошат, недоношених і кволих. Таких зазвичай убивають, щоб не мучилися, бо однаково за день-два помруть. Пан або пропав, сказав собі Флор і купив жеребчиків за рубль, майже як падаль.

Старший машталір узявся до придбаних коників, не жаліючи ані сил, ані здоров'я. Вони спершу й спали тут – у хаті біля нього. А тепер, дивлячись на двох зміїв, що б'ють копитами землю в скромній стайні, ніхто й не скаже, що це були здохляки недоношені. Навіть граф Владіслав поцокав язиком, коли побачив вигодованих Флором арабів, але що з воза впало, те пропало. За документами жеребчики перейшли до Флора. Купчу було оформлено правильно, і граф Браницький власноруч її підписав.

– Так, ваша правда, пане Ясенський, коней я маю. Але тут така справа... – Флор замовк, обдумуючи слова відмови, які б не образили панський гонор. – Коні – це придане за моєю єдиною донькою Марусею. Ви ж добре знаєте, що я безземельний. Тож мої

араби – це доньчин посаг. Вона в мене сирота. Жінка померла пологами, Царство їй Небесне.

Це була не зовсім правда. Флор не збирався віддавати за Марусею обох коней – лише одного. Він так і сказав Василеві, коли той, спотикаючись на кожному слові, завів мову про сватання й весілля. Власне, Флор нічого не мав проти Василя-машталіра. Гарний машталір, що й казати. Колись таких здоровенних і вправних хлопів тільки в машталіри й брали. Василь і фортелі на коневі вмів показати, і прибирати в стайнях не гидував, і біля коней умів ходити. Словом, роботящий, тямущий, зграбний. А от як жених його доньки... Тут уже Флор мав іншу думку.

Араби були дорогими. За них можна було б уторгувати грубі гроші. Цілком вистачило б продати й одного, щоб і весілля Марусі справити, і грошенят Василеві дати – хай молоді швидше на ноги спинаються. Утім, Флор волів продавати коня на ярмарку, можливо, і на Київських контрактах, куди він не раз їздив із графом Владіславом і де навіть завів корисні знайомства. Флор сумнівався, що Ясенський дасть йому справжню ціну. Розмову він для себе вважав завершеною, хіба для годиться ще міг запропонувати гостеві чаю. Старший машталір уже розтулив рота, щоб гукнути до Марусі й наказати занести самовар, але Ясенський випередив його:

– Флоре Ігнатовичу, то я й женитися можу. Саме собі дружину напиту. Знаєте, як тяжко самому на світі жити? Найкращі роки в армії минули, вийшов у відставку, оглядівся – усіх дівчат розібрали. На кому женитися?

Флор від несподіванки крякнув, не знаючи, як розуміти мову Ясенського, а той усе сипав словами, мов горохом, то нарікаючи на долю самотника, то розписуючи в усій красі свій маєток і чайну. Ясенський не справляв враження недалекого чоловіка, а радше такого, що має діловий хист і знається на тому, звідки беруться гроші. Однак були в нього дві слабини: гарні жінки й коні, і в запалі Юліан був здатним на дивні й несподівані вчинки, про що старший машталір ніяк не міг знати. Не знав Флор Ігнатович і про те, що

Юліан Ясенський уже встигнув роздивитися його доньку й майже відразу відчув до неї пожадання.

– Знаєте що, Флоре Ігнатовичу, ви приїздіть до мене з донькою. Приїздіть вашими конями. І я коней роздивлюся, і ви мій маєток побачите.

Юліан Ясенський повадився запросто, ніби вже давно знав і самого Флора Ігнатовича, і його доньку, і їхній візит був буденною справою для нього. Несподівано для себе Флор погодився.

Розділ 3

До садиби Ясенських вела алея новомодних акацій із рожевим квітом. Завезені наприкінці вісімнадцятого століття графом Розумовським, ці дерева швидко прижилися в Україні і, хоч не давали багато тіні, швидко розросталися й довго зеленіли. Сам маєток був невеличким, обнесеним високим парканом, як було заведено з давніх часів, і одним своїм боком упирався у великий став, що його викопали на річечці Ціцилії, звівши добротну греблю.

Флор із Марусею змучилися спекою, здолавши близько чотирьох верст. Коникам, здавалося, нічого не було. Араби добре переносили пекуче сонце й завезли батька з донькою до маєтку Ясенського завиграшки.

– Моє шанування, Флоре Ігнатовичу. Вельми радий бачити вас, панночко Марисю... Не раз згадував вашу вроду, ваші небесні очі. Родинний палацик Ясенських хоч і невеличкий, але вельми затишний, із усіма вигодами... Уклінно прошу до господи.

Юліан Ясенський, високий і статний, у білій сорочці, хвацько клацнув заkabлуками й чемно подав руку зніченій Марусі, допомагаючи їй злізти з араба. Несподівано він затримав її долоньку й закрив собі під руку – так дами прогулювалися з кавалерами дерев'яними хідниками в недільний день. Маруся не раз бачила такі пари, коли бувала в Ставищі чи Білій Церкві. Що вже й казати про Київ. Утім, вона ніколи не думала, що й сама колись буде так шпаціювати із шляхтичем, хай і коротенькою алеєю до його дому. Маруся знітилась і не сміла підняти очей. Вона чула, як Ясенський оповідав батькові про свої угіддя, наводив точні цифри, ніби звітував перед штабним командуванням, яке приїхало з перевіркою, але це все перекривав страшенний гук її серця, що калатало, мов навіжене.

– Дозвольте відрекомендувати мою сестру Зосію Казимирівну Ясенську.

Юліан урешті відпустив Марусину руку, і вона зависла в повітрі, наче дерев'яна. Маруся підняла очі й завмерла, заскочена льодяним поглядом старшої пані, яка привіталася хрипким, із присвистом, голосом.

– Сестра старша за мене на десять років. Бачите, вона малою перехворіла на скарлатину, і це ушкодило її голосові зв'язки... Але повірте, пані Марисю, вона дуже добра, слово честі. Вона мені за матір. А я рано зостався без матінки... – Юліан Ясенський стишив голос і схилився до Марусі, обдаючи її гарячим подихом.

Шляхтич легко скочив через три сходинки на кам'яний ґанок, жестом запрошуючи гостей слідувати за ним. Напівтемрява, що панувала в довгому коридорі, посилювала інтимну тональність, яку взяв господар, закликаючи прибулих почуватися ніби вдома. Ясенський, безперестанку щось розказуючи, відчиняв одні за одними двері кімнат і показував гостям скромно обставлений кабінет, власну спальню із двоствольною рушницею над великим дерев'яним ліжком, спальню сестри, що радше скидалася на келію в кляшторі, вітальню з книжковою етажеркою та піаніно. Урешті вони зайшли до просторої кімнати, де вже було накрито стіл, скраєчку якого примостилася Зосія, украй холодна й непривітна, як здалося Марусі. Натомість її брат випромінював саму люб'язність.

– Прошу сідати!

Ясенський галантно відсунув масивний дерев'яний стілець від столу, і Маруся слухняно сіла на оббиту давнім гобеленом подушку. У глибині дому забамкав годинник. Із дверей, що вели до кухні, вийшла висока ряба дівчина Настя з карафкою горілки на срібному підносі й зависла, не знаючи де її примостити, бо стіл уже ломився від страв. Тут був і кислий джур із м'ясом та відвареними на круте яйцями, і вареники із солоним сиром та шкварками, парувал запечений молодий гусак із яблуками, окремо стояв таріль із солодкими пампухами, від яких линував неймовірний аромат. Довершував картину святкового обіду фарширований короп.

Флора вразив такий прийом. Він згадав, що забув у торбі хліб, який на його прохання спекла рідна сестра Олена. Але тоді навіть зрадів, що не взяв його. Не годиться йти на гостину з порожніми руками, але й заносити хлопський хліб до панського столу – це ніби образа гонору.

Старший машталір сів біля доньки й обережно присунув ближче до тарілки виделку, якою не дуже тямив користуватися. Однак це не зіпсувало йому настрою. Те, що він із донькою сидить у шляхтича, мов поважний гість, неабияк лестило. Виходило, що Ясенський прийняв Флора як рівного, хоча вони лише й мали, що говорити про коней. А може, й не про коней? Флор Ігнатович крадькома глянув на доньку. Недаремно він іще дівчам віддав її графині Браницькій у науку. От тепер має справжню панночку, дарма що без родоводу. Маруся і книжки тямить читати, і пише, і рахує, і на піяніні грає, ще й заспіває. Про вроду й мови нема. То чим не дружина Ясенському?

Флор у пів вуха слухав теревені господаря про телефонічний апарат та автомобілі, які той бачив у столиці, про врожай пшениці й цьогорічні ціни на неї, про те, що надої молока не такі, як торік... Флор Ігнатович мучився від того, що не міг достеменно пригадати всього, що чув раніше про рід Ясенських. Про старшу Зосію, стару панну, чував, що була вона крутого норову, доводила до сказу челядь, сікалася до куховарок, сварила покоївок так, що мало хто й наважувався йти до неї на службу. А от про старих Ясенських Флор уже не міг сказати напевне, чи це вони втекли сюди під час останнього польського повстання 1863 року з Василькова? Чи то були якісь інші шляхтичі, а Юліанових батьків таки зловили та стратили тоді? Флор мимохідь кинув погляд у вікно: крізь вимиті до блиску шибки було видно греблю й широкий став за нею, на березі якого стояв вимуруваний водяний млин. «Цікаво, чий це млин? Ясенського? Це ж млин і чайна – та й можна нічого не садити й не сіяти, а грошви будуть повні кишені...» Млин і справді належав Ясенським, сюди звозили молотити зерно не лише з Ясенівки, а й із Журавлихи, Плоського й навіть із самого Ставища. Це був добрий

заробіток, до якого вже бралися й інші шляхтичі. Граф Браницький і собі швидко зметикував, що це вигідна справа, і поставив на своїй землі аж два млини на Гнилому Тікичі.

Завалували пси надворі й вивели Флора Ігнатовича із задуми. Господар кинув серветку й устав з-за столу. Флор і собі піднявся вслід за Ясенським.

– Бачу, що вже повернувся Прокіп, мій колишній денщик, а тепер управитель маєтку. Я забрав його до себе, коли вийшов у відставку. Знаєте, вельми відданий хлоп. Таких я ціную. Прошу, Флоре Ігнатовичу, оглянути моє господарство. Прокіп усе покаже.

Маруся й собі глянула у вікно й побачила високого рябого чоловіка, білобрисого до того, що вії та брови ледь проглядалися на його веснянкуватому лиці. Той, кого Ясенський так вихваляв її батькові, раптом і собі підняв погляд і зустрівся очима з Марусею. Поза спиною в Марусі пробіг холодок від твердого, ніби застиглого погляду управителя.

* * *

– То ти вихованка в Браницької? Чи просто служиш у графині? Щось я не второпаю, якого ти польоту птиця...

Щойно Ясенський із гостем вийшли з кімнати, як Зосія Казимирівна скинула із себе непотрібну маску благопристойності. Вона, звісно, знала відповідь, але не могла відмовити собі в насолоді позбиткуватися з молодой дурепи, яка посміла з'явитися в її домі й навіть усістися за стіл.

– Я при пані графині для дрібних доручень, щоб супроводжувати її...

Маруся відчула, як червона фарба заливає їй обличчя. Водночас голос по-зрадницьки здригнувся, тому вона не змогла договорити про інші свої обов'язки. Зосія Казимирівна злостиво хмикнула й повела далі свій допит:

– А де це твій батечко роздобув арабів? Невже холопи мають гроші, щоб купувати собі таких дорогих коней? І хто це тебе навчив їздити верхи? Невже графиня?

– Ні, батько вчив... – Маруся знітилася ще більше, не розуміючи, чи пані так жартують, чи серйозно її питають за коней.

– А мати що? Погодилася, щоб донька скакала верхи цілими днями замість прясти чи вишивати? – неприємно захихотіла господиня.

– У мене немає мамки...

– Як немає? Усі мають мамку, навіть холопи.

– Моя померла. – Маруся відчувала, що ще трохи – і заплаче.

– Ну ти з мене сльозу не дави. Не думай, що я тут тобі розчулюся, – Зосія підвищила голос. – Даремно ви сюди з батечком припхалися на своїх арабах. Даремно ти вирядилася в муслін і зачесалася, як справжня панночка, іще й парасолькою прикрилася від сонця. Ги-ги-ги... Бачила я вже таких. Знаєш, скільки до Юліана Казимировича знатних вдовиць клинці підбивало? А скільки шляхетних дівиць шукали його уваги, відколи він вийшов у відставку й повернувся в маєток? І що? От спитай у мене, де вони всі? І подумай, чи варт тобі було їхати сюди?

Утім, Зосія Казимирівна лукавила. Усе було якраз навпаки. Це Юліан за два роки, відколи повернувся додому, перебрав усіх навколишніх панночок шлюбного віку, перезнайомився з усіма вдовицями, але так ні на кому й не спинився. Зосія нагадала собі хлопське прислів'я, що казало, буцім за вибірки дає чорт витрішки. Нині вона не випадково нагадала це чортове прислів'я, бо таки добре збагнула його суть. Брат запросив якогось машталіра з донькою та наказав прийняти їх, наче іспанських грандів, хоча раніше не запрошував нікого з панянок шлюбного віку на гостину. А коли Зосія Казимирівна уздріла саму вертихвістку попід ручку з щасливим братом, який так розчервонівся від задоволення, що хоч сірника піднось до пики, серце їй упало від лихого передчуття. Стара мегера

зненавиділа нещасну Марусю з першого погляду й тепер дихала на неї пекельним жаром, наче всередині в неї була розжарена пічка.

Марусі ж на очі навернулися сльози від досади й образи. Невже ця стара пані подумала, що вона, Маруся, хоче закрутити голову її підстаркуватому братові? Боже милий... Може, й добре, що Василь поїхав із паном торгувати коней у столицю, а то й він би ще чого напридумував собі.

– Тато сказали, що ви нас запросили... Наказали їхати з ним... – чесно зізналася Маруся.

Зосія побуряковіла. Марусині щиросердність, молодість і врода вразили її до глибини душі, бо це було те, чого ніколи не мала сама Юліанова сестра. Їй стало зле. Захотілося, щоб Маруся скоріше забралася з-за столу та з їхнього маєтку. І тоді все стане, як завжди. Можна буде, не ховаючись, вдихнути понюшку доброго тютюну, випити келишок вишневої наливки, розкласти пасьянс...

Дві гарячі сльозинки викотилися з Марусиних очей і впали їй на руку, обпікши, немов окропом. Марусі зробилося невимовно соромно, як тоді, коли вони з Василем цілувалися за альтанкою в графському парку, а садівник насварився на них та ще й присягався, що розкаже Флорові Ігнатовичу. Вона палко бажала, щоби батько чимшвидше повернувся й урятував її від цієї страшної тітки, що заповзялася вийняти з неї душу. Вона боялася й ворухнутися під важким поглядом Зосії Казимирівни й сиділа, немов скам'яніла від лихих чарів. Можливо, тим злим чаклуном був Юліан Ясенський, що, всадивши її на стільця й підсунувши до столу, вимовив якесь слово? Десь за вікном кукурікав півень, пересварювалася челядь, плюскотілася річечка Ціцилія, а Маруся все сиділа за столом і не наважувалася встати, ніби якась забута річ чи порцелянова лялька, що її ще не встигли прибрати назад у коробку після гри.

* * *

– Вісімнадцять років... Достоту стільки...

Флор і сам незчувся, як у нього вирвалося вголос те, що крутилося на думці.

– Ой, я вас прошу, Флоре Ігнатовичу, не побивайтеся через юний вік панночки Марисі. Дівицям о такій порі саме час виходити заміж.

«Хіба ж я про те журюся, – подумав Флор, що так необережно прохопився й видав себе. – Ах, милий пане, ви старші за мою Марусину на вісімнадцять років. А вона всього-то вісімнадцять годочків і прожила на світі. Вона ж дитя ще проти вас...»

Флор задивився на панський дім. Його думки від хвилювання плуталися. Це ж скільки всього має цей шляхтич... Ясенський, витлумачивши хвилювання старшого машталіра по-своєму, насупився і спідлоба зиркнув на свого управителя Прокопа, а той, стоячи за спиною гостя, розвів руками й пустив очі під лоба. Прокіп уважав, що зробив усе, що міг, бо ж показав увесь маєток гостеві, розписав у яскравих барвах усі принади пана та його статки. А як дурний машталір не збагнув свого щастя, то хто ж йому винен? Прокіп дістав з-за пазухи пачку папірос «Тройка», де червоною фарбою було зображено три конячі морди, а під ними чорним по білому написано: «20 шт. – 5 коп.».

– І тут коні! – дурнувато засміявся Прокіп.

– Га? Що? – стрепенувся Флор.

– Закуримо?

– А, ні-ні, я давно вже кинув це діло, – махнув рукою старший машталір.

Ясенський, що й собі хотів закурити доброго тютюну, враз передумав і засунув свій срібний портсигар подалі в кишеню. Юліан Ясенський відчув внутрішню боротьбу свого гостя, тільки не міг витлумачити його вагань. А Флор Ігнатович тим часом хвалив себе за те, що відіслав Василя з графом Браницьким аж до Петербурга продавати коней. Василь був гарним машталіром, але майбутнім зятем Флор Ігнатович уже бачив іншого.

Розділ 4

Була субота, свято Маковея. Незважаючи на ранню годину, в Іванівській церкві вже правили. Маруся потягнулася в ліжку й усміхнулася сама до себе. Вона згадала, як графиня Лідія вимовляла сільському батюшці за ранні служби, наказувала шануватись і брати приклад зі ставищанського ксьондза, який ніколи не будив вірян завчасно. Батюшка згідливо кивав, та, однак, чинив по-своєму.

Маруся хлюпнула води в мідницю та стала вмиватися. Через прозорі крапельки на віях і кімнатка, і світ довкола – все здавалося різнокольоровим і розпливчастим. Раптом у цих змішаних барвах з'явилося обличчя графині Браницької, уже немолоде, ледь припухле від сну.

– Марисю, серце, одягайся. Батько забирає тебе на весь день.

Графиня Лідія оперлася повною рукою на одвірок. Маруся стояла проти вікна, і від цього її довге волосся ніби світилося золотою барвою. Графині раптом пригадалася улюблена дитяча книжка з грецької міфології. Там такі ж дівчата, як Маруся, тонкі, стрункі й довгоногі, називалися німфами. Але яка ж із Марусі німфа? Вона ж холопка. Піде заміж за свого Василя, народить купу дітлашні та швидко постаріє від марудної праці. Зовсім скоро нічого не лишиться від цієї тонкої вроди. Дарма вона, графиня, привчила дівку пити каву й розкладати пасьянс. Але що було робити, коли граф цілими днями пропадав на своєму кінному заводі? Тоді вже й самій довелося цікавитися кіньми та навчитися їздити верхи. Як на те, донька старшого машталіра Маруся добре трималася в сідлі й могла скласти компанію графині Браницькій. Матері в дівчинки не було, от графиня і взяла малу до себе – і для науки, і для розваги.

– А чого батько прийшли? Хіба ми не поїдемо до костелу, пані?

Маруся ледь не потягнулася й лише останньої миті стрималася. Графиня страх не любила позіхань і потягувань, називаючи це «порушенням етикету» і наполягаючи щоразу, що «панни так не

поводяться». Лідія Браницька лише невдоволено скривилася, бо не мала зеленого уявлення про справи Флора Ігнатовича. Вона й сама була неприємно заскочена раннім візитом старшого машталіра. Її здивував його врочистий вигляд, а ще більше – його загадкове прохання, мовляв, чи не зволить ласкава пані чимшвидше відпустити доньку з ним? Графиня, звісно, відпустила. Що ж мала чинити? Скоро доведеться і зовсім попрощатися з Марусею, вона ж бо заміж збирається. І це мудро з її боку. А от графині було б немудро, старіючи, тримати біля себе молоду вродливицю, до того ж маючи дорослого сина. Олександр Браницький саме мав повернутися до маєтку з Києва. Пані Лідія сама викликала його телеграмою, бо старший Браницький ось уже понад місяць, як поїхав продавати коней до Петербурга і, схоже, не поспішав вертатися. Графиня ж потребувала підтримки та твердої чоловічої руки в управлінні маєтком.

Пані Лідія незмигно стежила за швидкими зборами Марисі, дивилася, як та чесала волосся, спритними рухами заплітала довгу косу, защипувала непіддатливі крючки на сукні, яку зовсім недавно отримала від графині й сама перешила на себе.

– Марисю, серце, візьми мій старий капелюшок. Той самий, рожевий, що ти вподобала. Забирай його назовсім, бо вже не носитиму. Такі вийшли з моди. А втім, капелюшок ще цілком пристойний. До того ж молодій дівчині все до лиця, що не вбери.

Графиня востаннє критично оглянула Марусю, ніби благословляючи на незнану пригоду, і жестом відпустила. Треба було й собі збиратися до костелу – усе ж хоч якась атракція.

Маруся тим часом затрималася біля великого дзеркала в салоні. Вона вбралася в омріяний капелюшок і, поки ніхто не бачив, роздивлялася себе. Її погляд упав на піаніно, на якому лежала улюблена «Лялька» Болеслава Пруса. Цей новомодний роман, виписаний графинею з Варшави, був прочитаний двічі. Обидва рази Марусею. У пані все ніяк не доходили руки до легкої лектури. Піддаючись раптовому пориву, Маруся відкрила кришку піаніно й

зіграла два перших такти «Етюд» Шопена, який лише недавно вони з графінею почали вчити в чотири руки. Вона морщила лоба, згадуючи ноти, які ніби вивітрилися з голови, а тоді провела пальцями по всіх клавішах, змусивши піаніно ображено вискнуту, і побігла сходами на перший поверх. Там, навпроти великих вікон із вітражами, її вже дожидав батько.

* * *

Прудкі ластівки літали низько, майже над землею. І Маруся, дивлячись на них, сказала вголос: «Буде дощ». Батько й собі подивився на небо, але нічого не відповів, лише пришвидшив ходу, тож Маруся за ним ледь устигала. Поступово батькове хвилювання передалося й доньці. Коли вони нарешті дійшли до батькового дому, Маруся була сама не своя. Вона звела очі на Флора Ігнатовича, але він і далі мовчав. Уже зійшовши на власний ґанок, Флор востаннє оглянув доньку та штовхнув важкі двері до сіней.

– Добридень, Флоре Ігнатовичу, моє шанування, панночко Марисю! Щось ви не квапитеся. Слово честі, ми вже тут усі жданики поїли... – Просто біля столу, високо закинувши ногу на ногу у вузьких штаних, сидів Юліан Ясенський. Він хутко підвівся й поцілував Марусі ручку, ніби справжній панночці.

Знагла Маруся знову, як і в маєтку Ясенського, відчула себе порцеляною лялькою, мов героїня роману Пруса. Вона потупилась і не могла навіть звести погляд на цього високого красивого чоловіка, який владно тримав її за руку. Коли ж Юліан Ясенський нарешті пустив її, вона безвольно опустилася на лавку біля столу й лише тоді, трохи отямившись, роззирнулася. На свій подив, Маруся завважила по інший бік святково накритого столу рябого Прокопа, управителя Ясенського, і рідну тітку Олену, меншу батькову сестру. Утім, Олена Ігнатівна, яка все життя працювала в маєтку куховаркою, повна й вироблена коло печі, скидалася радше на Флорову матір. І

Прокіп, і тітка Олена свердлили Марусю очима, ніби намагалися продивитися її наскрізь. Від побаченого й почутого Марусине серце могло будь-якої миті вистрибнути з рота й покотитися просто під ноги Ясенському. Батько, зауваживши її стан, спохмурнів, але знову ж нічого не сказав за своїм звичаєм.

Раптом Прокіп устав із-за столу й заговорив різким неприємним голосом:

– Ну что же, Флор Игнатьевич, по старому обычаю заведу байку про куницу и добра молодца, как говаривают у вас тут, среди хохлов.

Далі Маруся ледь розібрала мовлене Прокопом про мисливські лови, усе ще до кінця не вірячи в батькову зраду. Повірила, лише коли почула недвозначне запитання Прокопа наприкінці розказаної приповідки:

– Спрашиваем у тебя, Флор Игнатьевич, согласен ли ты, родитель, отдать дочь свою, Марию, за доброго молодца Юлиана?

– Згода! Такий зять мені до душі! – Від хвилювання Флор трохи осип і затаївся на кожному слові. Він шумно видихнув, немов завершив якусь дуже важливу справу.

Марусі здавалося, що це якийсь дурний сон і що батькова підступність так само сниться їй. Невже батько погодився віддати її за нелюба, набагато старшого за неї чоловіка, хай і пана? Маруся підвела очі та спантеличено поглянула на тітку Олену, яка настирливо вклала їй до рук хусточку, щоб подати молодому.

– Таточку, тату... як же це? Що ви надумали зробити зі мною, таточку? – Гіркі сльози покотилися з Марусиних очей, так ніби шовкова хустина вже зав'язала їй білий світ і тільки й лишилося чекати, коли її покладуть поруч із матір'ю на сільському цвинтарі. – Тату, я собі щось зроблю, а за пана не підую...

Флор збуряковів. Чого-чого, а такого від своєї тихої та слухняної доньки він не чекав. До сліз, до скарг – був готовий, але ж не до погроз! Вона ж іще молода, щоб власною долею розпоряджатися. Кому ж, як не батькові, усе владнати, тим паче коли трапився такий випадок?

– Та не слухайте ви її! То вона не тямиться від радощів! – Тітка Олена, силувано сміючись, сама вклала шовкову хустинку в наставлену долоню Ясенського.

Олена Ігнатівна боляче стиснула Марусину руку й потягла її через сіни на кухню. Якби її воля, вона б зарядила дурній дівці добрячого ляпаса. Але ж Флор... Носиться зі своєю Марусею, наче з панночкою, ось нехай тепер тішиться її вибриками. Ясно як божий день, що таку хоч бий, хоч умовляй – пуття не буде. Одна надія, що Боженька дасть Марусьці розуму не відштовхнути щастя, яке саме йде до рук, а добрі люди з часом укладуть у голову те, чого батько не спромігся вкласти.

Тітка без жодних жалощів набрала повен рот води й приснула на Марусю, що заходилася від ридань, наче мала дитина.

– Ну й чого ревеш? Совісті не маєш! Батько пнеться з останніх сил, щоб у люди тебе вивести... А ти?

Тітка Олена згадала своє сватання, чимось схоже на Марусьчине, коли її шістнадцятирічною дівчиною теж видавали заміж за нелюба, удвічі старшого за неї. І нічого. Змирилася-злюбилася, Василину нажила, щоправда, овдовіла рано. Але то вже, видно, така доля.

Племінниця вже не ридала, лише схлипувала вряди-годи. Тітка Олена втомлено плюхнулася на дерев'яний стілець, зіперлася ліктями на невеличкий столик і замислилася. Отак і життя минуло, залишивши по собі лише згадки про молодість і чорні, нароблені до мозолів руки. Брата вона добре розуміла, а його бажання вирвати доньку із замкнутого кола вічних наймів і тяжкої праці здавалося їй цілком природним. Якби її Василені трапилася нагода вибитися в панство, то й вона, Олена, схопилася б за неї обіруч, а доньку скрутила б у баранячий ріг, якби та тільки слово пискнула.

– Дурна ти, Марусько, ще й нерозумна! Будеш панувати! Не рюмсай, кажу. Краще вип'єм за твоє сватання.

Тітка Олена налила дві чарки самогону й підсунула одну до Марусі. Маруся тільки нижче схилила голову. Тітка сприйняла це за

погорду та вдруге ледь стрималася, щоб не заліпити племінниці ляпаса.

– Ну як собі хочеш, а я вип'ю ще й закушу. – Тітка недобре глянула на Марусю й таки перехилила чарку.

Флорова сестра підсунула до себе полумисок вареників, які сама ж і наліпила, і перехилила ще й чарку, що її налила для Марусі, аби добро не пропадало. Випивши, Олена Ігнатівна посміливішала. Слушно розсудивши, що «нікуди ж ти, Марусько, не дінешся, якщо батько згоду дав», тітка посунула в сіни, щоб підслухати тихцем, про що домовлятимуться брат із паном. Флор потім ані слова не скаже, і ні в кого буде запитати...

Чоловіки у світлиці теж випили й закусили. Вони говорили так голосно, що можна було й не йти до сіней, навіть у кухні все було добре чути.

– На Покрову справимо весілля, – басував Флор.

– *!Nie zgadzam się czekać tak długo! Żałuj, panie Flore*^[2], – п'яненко сміявся на те Ясенський, що від щастя несподівано перейшов на рідну мову та став пропонувати відгуляти весілля наступного тижня.

– Та годі ж бо! – заперечував Флор, не на жарт заскочений таким натиском майбутнього зятя. – Ще ж Успенський піст до Пречистої. Хто ж у піст жениться? Та й люди пащекуватимуть. Понавигадують казна-чого...

Ясенський знову сміявся й казав, що йому начхати на людей. Практичний Прокіп став указувати Юліанові Казимировичу, що навіть ксьондз не дозволить вінчання в піст. Та й тижня буде мало для підготовки. Урешті Флор погодився відгуляти весілля наступної ж неділі після першої Пречистої, тобто за три тижні. Коли все було з'ясовано, коли вже добре випили й закусили, рябий Прокіп, ніби раптом згадавши про свої обов'язки свата, завів хитру балачку. Зрозуміло було, що діяв він за наказом Ясенського, але скидалося ніби за власною волею, дбаючи про майбутнє свого пана.

– Так што же, батька? За дочкой приданного надобно прибавить, значится. Все ж отдаешь её за шляхтича, будет как сыр в масле кататься. – Прокіп почав здалека, як роблять бувалі торгаші на великому ярмарку, намагаючись обкрутити наївного покупця.

– А що ж я можу додати, коли нема більше нічого? Землі я не мав ніколи. Арабів обох віддаю за донькою, як і обіцяв. Гроші даю... Слово дав і дотримаю. Спитайте хоч кого, чи порушив коли Флор Ігнатович слово? – Флор загарячкував. Прокопові натяки здалися йому ущипливими.

– А бричка, батя? – не вгавав Прокіп.

– А що бричка? – удавав, що не розуміє, Флор.

– Для чего тебе бричка, коли ты коней отдаешь?

У світлиці запала така тиша, що, здавалося, чутно було, як муха пролетить. Бричка становила особливу Флорову гордість. Старший машталір довго терся серед панів, возив із графом Браницьким коней на продаж, бував на різних виставках не лише в Петербурзі й Варшаві, а й у далекому Парижі. Усе життя Флор тягнувся до панів, хотів хоч у чомусь бути з ними нарівні. Тому, коли викохав собі арабів, відразу замовив бричку в знайомого білоцерківського майстра. Бричка була не абияка, а справжня панська, із лакованими поручнями, відкидним верхом, із лавицею, оздобленою м'якими подушками. Це була мрія, яку Флор плекав усе життя. І ось тепер він мусив поступитися нею з примхи свого шляхетного зятя.

– Що ж, берить і бричку, – глухо промовив Флор.

– Вот это дело, батька! Дочка у тебя одна, не гоже за ней жалеть приданное. Не гоже...

Було чутно, як Прокіп ляснув Флора по плечу. Забулькала оковита, наповнюючи чарки, захрустіли на зубах малосольні огірки, що їх цілий слоїк принесла зранку Олена Ігнатівна. Сама Флорова сестра вражено прикрила рота рукою, щоб не ахнути. Адже її брата грабували просто посеред білого дня в його ж власній оселі. Олена аж упріла від хвилювання. Їй кортіло зазирнути до брата й подати йому знак, щоб не поспішав давати слово за бричку, але було

запізно, бо трикляте слово вже вилетіло, наче горобець, якого годі спіймати.

* * *

– А ти все киснеш? – Тітка Олена не мала на кому зірвати злість, бо нікого, окрім племінниці, поблизу не було.

– Я графині Лідії поскаржуся... – глухо видала Маруся.

– Ой... Люди добрі! Поскаржиться вона... І чим Браницька тобі допоможе? Ніц вона не зробить... Бо на те і є батькова воля та благословення, щоб дітей женити.

Маруся зіщулилася під неприязним тітчиним поглядом. Таки правду тітка каже. Нічого графиня тут не вдіє, ані плачі не допоможуть, ані сльози не зарадять. Але скоро повернеться Василь, і вони втечуть кудись разом. Поїдуть до великого міста й повінчаються. Батько пересердиться та пробачить. А Ясенський хай шукає собі когось іншого.

Маруся поклала голову на руки та стала чекати. Їй здавалося, що кожна прожита хвилина наближатиме зустріч із Василем. Але час, як на гріх, завмер на місці, наче в жаскому сні, і не думав рухатися вперед. Спекотний день ледь-ледь сунув до свого завершення.

Нарешті Юліан Ясенський зі своїм прикажчиком вийшли надвір. Батько з тіткою Оленою пішли їх проводити. Марусі ніхто не чіпав, наче всі забули про неї. П'яний Ясенський довго вовтузився біля свого коня-півкровки, бо не міг утратити ногою в стремено. Прокіп посміхався у руді вуса, уже не вперше спостерігаючи таку картину, адже Юліан таки міг перебрати міру. Флор терпляче чекав, коли майбутній зять влізе на коня. Тітка Олена несподівано розчулилася й заходила витирати кутиком хустини п'яненькі сльози. Їхня Маруська вже зовсім скоро запанує, перебереться до маєтку Ясенських. Ото вже панська челядь заздритиме! Але кому яка доля.

Олена востаннє зітхнула й подала братові знак, що не може більше чекати й має вертати до себе – на кухню.

* * *

Більшу половину неба затягло важкими темними хмарами, які прорізували гострі та швидкі блискавки. Десь за річечкою Тарганом, що відділяла графський маєток із заводом від Іванівки, уже гуркотіло. Наближалася справжня буря. Флор Ігнатович, провівши гостей, так і стояв на ґанку. Поринувши у власні думки, він не помічав негоди. Його злегка похитувало чи то від випитого, чи то від щастя, що так неждано звалилося на нього з донькою.

– Зі святом, свате! Чи вже й не свате? Що скажеш?

Гива, батько Василя, ніби з-під землі вродився перед старшим машталіром.

– Драстуй, сусіде! І тебе зі святом! – Флор не знав, де очі діти. – А що маю тобі казати?

Раніше між Гивою та Флором не виникало жодних непорозумінь. Обоє змалку працювали на кінному заводі, обоє вивчилися на машталірів, одружилися, оселилися поруч, ростили дітей. Бувало, Лександра, Гивина дружина, заходила по-сусідськи, щось підказувала, помагала з маленькою Марусею, особливо попервах, коли Флор щойно овдовів. Частенько Лександра саджала малу обідати поруч зі своїми синами, жаліла сирітку, коли та збивала колінця чи лікті, бавила іноді й цілий день, а коли Флор вертав з роботи, заносила сонну на руках додому.

Старшому машталірові враз зробилося муляко: «От тобі й на... Принесла нечиста Гиву». Високий і широкий у плечах Гива видавався розлюченим велетом проти звичайного на зріст, трохи корякуватого Флора. Старший машталір відступив до дверей, хоча й добре тямив, що від Гивиної люті його жодні двері не врятують. А чутки про Гивину люту силу ходили одна страшніша за іншу.

Старий граф Браницький привіз Гиву ще малим із Кавказької війни. У панській економії подекували, що той був графським байстрюком, що народила його грузинська княжна, яку Ксаверій Браницький покохав першим сильним почуттям, і вона відповіла йому взаємністю. Коли стало відомо, що княжна при надії, граф намовив її їхати з ним в Україну. Закохані втекли без батьківського благословення, однак їхнє щастя було недовгим. Княжна померла дорогою, а новонароджений хлопчик лишився графові. Ніхто точно не знав, де тут правда, а де вигадка. Гива мовчав про себе, а розпитувати щось, знаючи його й справді кавказький норов, дурних не було. Втім, і покійний Ксаверій Браницький, і його син Владіслав ставилися до Гиви по-особливому, закриваючи очі на його п'янство й бійки, хоча він був простим собі машталіром. Когось іншого давно звільнили б, але Гиві все миналося. Хіба інколи старий граф закликав його до себе й журих за чергову витівку. У всьому ж іншому Гива був звичайним собі мужиком і сам інколи дивувався, у кого це вдався його старший Іван, на диво тямовитий і меткий, змалку поведений на книжках. Гива завіз його до Білої Церкви й віддав там у науку. Казали, що Іван вибився в люди. Менший же, Василь, пішов слідом за батьком у машталіри.

– Я ж до тебе як до брата рідного... А ти мого сина зневажив... Недарма ж ти наполігся, щоб мого Василя взяли в обоз! Василь поїхав, а ти Марусю панові взявся продавати... – скреготнув зубами Гива. – Паскуда ти... паскуда з паскуд...

– Чи ти п'яний? Чи що тобі сталося? – Флорові не було куди подітися, бо Гива навис над ним, мов судний день. – Брат не брат... Усяк про себе дбає, і ти на моєму місці вчинив би так...

Флор не договорив, бо Гива зненацька штовхнув його. Флор Ігнатович не втримався на ногах і полетів під власний ґанок. Гива кинувся на нього зверху й узявся товкти кулаками, виказуючи за Василя й Марусю. Перші важкі краплі впали на лиця обох чоловіків, і від цього здалося, що вони плачуть.

– Дядьку, що ж ви робите? Пустіть батька!

Маруся, яка почула ґвалт і вибігла надвір, кинулася Гиві на спину, але він струснув її, немов кошеня, і далі гатив Флора куди прийдеться. «Рятуйте!» – кричала Маруся, але дощ, що впав раптово, як це часто буває влітку, глушив її слова, накривав скляною стіною, обпікав холодними краплями.

Негода посилювалася щохвилини, і земля під ґанком стрімко мокріла, перетворюючись на болото. Обоє чоловіків уже добряче забрьохалися. Здавалося, що це не люди б'ються навкулачки, а чорні демони пекла зійшлись у двобої. Раптом розлігся неймовірний гуркіт, і наступної миті іванівська дерев'яна церква запалала, наче сірник. Гива струснув головою, ніби проганяючи від себе ману, і подивився на закривавленого Флора, який лежав без тями. Вулицею бігли люди з відрами й лопатами. Гива позадкував, а тоді побіг за всіма, ніби також поспішав на пожежу.

Маруся кинулася до батька. Флорове обличчя нагадувало шмат м'яса, а замість правого ока набігла кривава ґуля, що й самого ока вже не було видно.

– Тату, таточку, вставайте!

Маруся марно силувалася підвести батька. Сукня на ній змокріла та прилипла до спини, важкі холодні градини боляче били по обличчю й руках. Але Маруся не помічала цього. Вона наважилась і вдарила батька по щоці – так її колись учила графиня. Флор опритомнів і важко застогнав. Спираючись на дочку, він насилу звівся на ноги, подолав кілька сходинок ґанку, перевалився через поріг і, дотягшись до ліжка, знову знепритомнів.

Уклавши батька, Маруся стягла з нього сорочку й закусил губи, щоб не заплакати. Скрізь по Флоровому тілу були криваві сліди від Гивиних кулаків. Проте найдужче постраждала голова нещасного Флора: біля вух запеклася кров, а з правого ока сочилось щось непрозоре. Маруся внесла води й узялася обмивати батька від крові та бруду. Швидко вода в мідниці стала майже чорна.

– Тату, таточку, скажіть що-небудь...

Раптом Марусі здалося, що Флор не дихає, і вона знову стала його термосити. Батько застогнав і на мить розплющив ліве око. «Живий, – зраділа Маруся. – Але йому треба лікаря. Може ж, графиня з самого ранку пришле когось по мене? Отоді вже хтось поїде до Ставища по доктора». Маруся, звісно, не знала, що графиня Лідія зустріла в ставищанському костелі Вікентія Монтрезора й поїхала до його маєтку подивитися на золотих рибок. Слово за слово, і графиня лишилася до вечері, а тоді вирішила й заночувати в пана Вікентія, тим паче що Монтрезорова небога дуже її просила. Ніхто в маєтку не знав, де поділася графиня після служби. Лідію Браницьку відшукали аж наступного дня, щоб повідомити про пожежу в її маєтку, від якої, на щастя, ніхто не постраждав.

Знагла Маруся помітила, що хтось ходить під вікном і заглядає крізь шибку. «Боже мій, це ж Гива повернувся...» – Маруся впізнала батькового кривдника. Це й справді був Гива, який прочунав під дощем і вжахнувся зробленому. Він притиснувся лобом до скла й намагався щось розгледіти в напівтемряві кімнати. Гива не насмілювався озватися чи постукати, усі його запал і люті ніби випарувалися від полум'я пожежі. Маруся відчула, як її зуби цокотять. Вона кинулася до дверей і взяла їх на залізний засув, а тоді потушила на столі газову лампу. Мить спливала за миттю, а Гива все стояв у них під вікном, притулившись лобом до скла.

– Флоре, Марусю, пробачте... Я не хтів... Якась мана найшла на мене...

Маруся відчула, як від цього голосу побитого щеняти, яким несподівано заговорив Гива, волосся в неї на голові стало сторч. Їй здалося, що то не Гива, а якась потойбічна почвара в образі Гиви явилася, щоб звести її з батьком зі світу. Маруся почала тихо проказувати «Богородицю», і за третім разом Гивина страшна мармиза зникла з їхньої шибки.

* * *

Кволий ранок, що ледь зводився на ноги після нічної бурі, не приніс бажаного полегшення. Флорові ставало дедалі гірше, а Маруся вже хиталася від втоми. Вона вмилася, переплелась і вже зібралася йти по допомогу, коли у двері постукали. На порозі стояв панський управитель Йоган Карлович, білобрисий німець, у віданні якого був цілий маєток. Зранку йому доповіли, що з Флором сталася пригода.

– Була бійка? Хто це так потовк батька?

Управитель, побачивши Флора, швидко зметикував, що той із кимось побився. Маруся втупилася в підлогу й не знала, що відповісти. Якщо скаже правду, Василевого батька закриють у холодну, викличуть околочного, а тоді невідомо, чим діло скінчиться... Маруся пожаліла Гиву й вирішила його не видавати.

– Батько, здається, упав із коня... – поволі видушувала із себе брехню.

– З коня? Я правильно зрозумів баришню? – здивувався Йоган Карлович.

– Так... Упав учора ввечері...

Управитель, звісно, не повірив жодному Марусиному слову. Він добре знав, що Флор давно сам не об'їжджає коней. «Щось тут не те. Темнить дівка...» – Йоган Карлович узявся оглядати кімнату, але нічого підозрілого, крім купи закривавленого шмаття, не побачив. «Не могла ж донька сама його потовкти?» – такої думки управитель не міг навіть припустити й узявся заново розпитувати Марусю, але вона не витримала й перебила управителя:

– Йогане Карловичу, татові доктора треба... Пошліть когось у Ставище по лікаря... Христом Богом вас прошу! Ми заплатимо. У батька є гроші...

Маруся терла кулаками очі, як маленька, і Йоганові Карловичу стало шкода її. «Винна чи не винна – згодом розберемося. Справді-бо, треба старшого машталіра рятувати», – подумав німець, а вголос запевнив Марусю, що зараз таки пошле по лікаря, навіть сам по нього поїде, бо йому треба до Ставища. Маруся нетерпляче

шморгнула, і німець поспішив вийти. Він і сам був радий забратися з Флорової хати, бо вигляд потовченого господаря наганяв на нього паніку.

Маруся трохи заспокоїлася. Вона повірила, що допомога вже близько. Лише на хвилинку прилягла на ліжку, щоб трішки відпочити, а прокинулася вже надвечір. Лікаря все не було.

* * *

Так сталося, що того дня ставищанський лікар Дувід Янкелевич Пакеншилер був із самого ранку в тяжкого пацієнта й повернувся до себе на завтра надвечір. Йоган Карлович лишив записку, яку лікареві подали, щойно він з'явився вдома. Дувід Пакеншилер зрозумів, що йдеться про тяжке каліцтво, яке потребує термінового втручання, але був дуже втомлений і справедливо розсудив, що перші години безнадійно втрачено. Хворий або виживе кривим на одне око, або помре, якщо рану інфіковано. І все відбудеться незалежно від його допомоги. Лише ранком третього дня Дувід Янкелевич заявився зі своїм шкіряним саквою до Флора й заохав. Флорове око до того часу витекло, і зарадити вже було нічим.

– Чого ви, панночко, відразу не послали по мене? Адже око вашого батька можна було врятувати! – напустився лікар на бідну Марусю, добре розуміючи, що просто робить із неї крайню.

Маруся закрила обличчя руками, вона не могла повірити, що батько лишиться однооком.

– Ну-ну... Ваш батько зостався живим після такого струсу мозку. Це вже добра новина! Хай не встає поки з ліжка. Я заїду завтра, щоб знову його оглянути, – трохи пом'якшав Пакеншилер, помітивши Марусину безпорадність. – Ось, давайте йому, щоб гарячка швидше відступила.

Лікар дав Марусі кілька пакетиків із хініном, отримав належне за свій візит і поїхав назад до Ставища, де по вівторках був великий

базар. На містечковому базарі чутки: той товар, що його додають безплатно до будь-якої покупки. Чутки тут ніколи не залежуються, а поширюються миттєво. Тож зовсім не дивно, що до обіду вже всі знали про лихо, яке сталося зі старшим машталіром Браницького. Флор Ігнатович багато років закупував фураж і все потрібне для кінного заводу, водився з дрібними й великими торговцями, які промишляли в Ставищі, тим-то всі його знали. Торгаші обступили Дувіда Пакеншилера й почали випитувати про Флора. Першим підступився до нього Юліан Ясенський, який ні сном ні духом не знав, що сталося з його майбутнім тестем, бо лише зранку прочунався після затяжної гулянки й теж виїхав на базар. Пакеншилер відповідав ухильно, натякаючи на дивну пригоду з конем. Але народ, охочий до вигадок, уже поніс по містечку нісенітницю, одна безглуздіша за іншу. Очевидців не було, ніхто напевно не знав, що сталося з Флором: чи він упав із коня й пошкодив око, чи настромився на ніж грабіжників, які залізли до нього на свято... Словом, уяві балакунів було де розгулятися.

Ясенський хотів відразу їхати до Флора, але тоді згадав про чайну, де він не показувався кілька днів. Юліан розсудив, що, раз до Флора навідується лікар, справи майбутнього тестя не такі вже й погані. До того ж Ясенський не любив вигляду крові й іще на службі в армії уникав ситуацій, коли треба було супроводжувати покалічених солдатів до лазарету або виголошувати догану заюшеним власною кров'ю зірвиголовам. Зваживши всі за та проти, Ясенський таки подався в бік тракту, а не в бік маєтку Браницьких, як хотів спершу.

Четвертого дня після пригоди Флор остаточно опритомнів. Сперся на подушку, бо піднятися все ще не мав сил, і роззирнувся хатою. Йому здалося, що він повернувся додому після далекої подорожі й усе вже тут не так, як було тоді, коли вирушав у мандри. По суті, так воно й було. Флор блукав невідомими світами, бачився й розмовляв із покійною дружиною і нині, прийшовши до тями, навіть не знав, котрий зараз день. Маруся ж увесь цей час хазяйнувала та прибирала, щоб чимось себе зайняти. Вона перепрала всі

закривавлені рушники. Потім попросила в Йогана Карловича трохи вапна й заходилася забілювати криваві патьоки на стінах. Графиня лише раз прислала дівчинку з кухні довідатися, як здоров'я Флора Ігнатовича й чи нічого не треба Марусі.

Розділ 5

Петербург, 1899

Була субота, свято Маковея. Шикарну вулицю Італійську ще не вимели як слід, бо двірники сьогодні встали пізніше. Святкового дня Петербург прокидався довше й із великою неохотою. Василь глибоко затягнувся столичним повітрям, яке хоч і відгонило трохи болотом, усе ж видавалося чистішим після наскрізь прокуреного номера графа Владіслава. Василь зайшов у булочну, що була на першому поверсі прибуткового будинку, де граф винайняв дві кімнатки, і купив пиріжок за грошик. Їсти хотілося так, що аж шлунок зводило, але граф Владіслав видавав із кожним днем дедалі менше й менше добових, а власні кошти, зашиті в підкладку піджака, Василь чіпати не хотів, бо то були гроші на їхнє з Марусею весілля. Від голоду він аж сплюнув під ноги. Зроду-віку так не робив, але тут, у столиці, надивився всяких звичаїв і мимохіть перебрав деякі з них. Камінні каріатиди десь високо під карнизом закотили очі від смутку, на який мали свої причини, але Василеві чомусь здалося, що вони плачуть за ним і що нічого, крім печалі, йому це дивне місто не принесе.

Щось порушувало цей суботній день, додавало щему. Десь грала скрипка так тужливо, мов хтось водив майстерним смичком по нервах. Василь пройшов трохи вперед, рухаючись на дивні звуки, і побачив сліпого скрипаля, біля якого вже почав збиратися чималий натовп по-празниковому вдягнутих міщан. Василь і собі зупинився. Він відчув, як щось заворушилося насподі, бо скрипаль загравав знайоме з дитинства «Їхав козак за Дунай». Здавалося, ці звуки виймали душу. Ураз занило серце й так захотілося додому, побачити Марусю, батьків, що, якби його, Василева, воля, взяв би й побіг звідси. Цікаво, як там удома? Граф Владіслав пише до маєтку нечасто. А от графиня Лідія шле йому листи ледь не щодня, тож

Василеві доводиться щоразу бігати на їхню стару адресу по пошті. Граф, щойно приїхавши до Петербурга, спинився на Невському проспекті, у помпезному готелі «Москва». Мармурові сходи, античні скульптури, шик і лоск, перешіптування швейцарів за спиною про те, що «тут у сорокових живал поет Некрасов, а опосля, в п'ятдесятих, и композитор Глинка чаевал с высшим обществом, а нынче всякая шушваль селится...» Тоді «Москва» засліпила Василя своєю розкішшю, а слова персоналу про «шушваль» він сприйняв, звісно, на власну адресу, хоча й графові Браницькому просто поталанило оселитися в дорожній «Москві». Граф доволі вдало продав відразу восьмеро коней у цирк якомусь іноземцеві. Циркач довго торгувався, але пан Владіслав таки виборов високу ціну. Щось із цих грошей переслав у маєток пані, але більшу частину тут-таки й промотав, спокусившись на столичні принади. За місяць довелося переїхати в номери на Італійську вулицю, тихішу та скромнішу, де пан і його лакей із машталіром ділили невеличке помешкання вже без ванної – спільна вбиральня була одна на весь поверх. Після переїзду граф Браницький нібито взявся за розум і став ходити з Василем на кінний базар у присутні дні, торгувати дванадцятьма конями, що лишилися. Коні були гарні, тому й ціна була висока, торгівля йшла не так скоро, як хотілося б. Але мало-помалу майже всі араби графа Браницького продалися. Лишилося двох продати, а тоді на потяг і додому.

Василь відчув, що його так здавили в натовпі, що ще трохи – й затріщать ребра. І майже відразу хтось надривно заверещав:

– Держите вора! Каравул! Обокрали!

Наступної миті троє шкетів побігли мощеним тротуаром. Засюрчав свисток городского, який ніби з-під землі зродився. За шкетами кинулася частина натовпу з бородатим двірником на чолі, решта ж узялася перевіряти власні гаманці, годинники та прикраси. Тут і там лунали обурені вигуки й жалісливі зітхання. Спритні підлітки встигли в багатьох «позичити» щось цінне «на пам'ять». Василь і собі лапнув кишеню, де він власноруч ушив у підкладку кілька червінців, і

похолов. Грошей не було! Сама дірка... Василь зловив на собі співчутливий погляд якоїсь старої пані й кинувся наздоганяти малих посіпак. Зовсім скоро він порівнявся з погонею. Як на гріх, товстий городовий упав посеред вузького проходу між будинками, куди шаснули злодійчуки, і загородив усім шлях. Двірник заходився коло нього, але все не міг його підняти. Дорогоцінні хвилини спливали, і вже стало ясно, що спритники втекли.

У розпачі Василь ударив ногою по тротуарній урні, яка лише загула, мов порожня діжка.

– Постой-ка, молодой человек! Погоди!

Василь спритно ухилився від мідної тростки, якою незнайомий пан хотів підчепити його за рукав піджака, і вже готувався дременути, незважаючи на те, що таки добряче забив ногу, коли пан удруге попросив його зачекати, і то вже чемніше.

– Шо вам треба од мене? Я нічого не бачив! Самого обікрали...

Василеві аж ніяк не хотілося бути чемним. У кишенях вітер грає, ще й цей пан із тросткою вчепився. Можливо, він – шпиг, який потягне його до поліції та змусить свідчити, що ні до чого не призведе. Чистісіньке марнування часу.

– Молодой человек, не ты ли так лихо гарцевал на арабе, когда граф Браницкий продавал мне коней?

Василь придивився до пана й упізнав у ньому того іноземця, який купив у графа Владіслава коней для цирку. Відтак заклав руки в кишені й позадкував – діло набувало не вельми приємного розвитку. Цей дурень-іноземець відвалив тоді небачені гроші, пізніше ж, видно, зрозумів, що переплатив, і кинувся шукати графа Браницького, а того вже й нема за старою адресою. Василь уявив собі піку пана, коли він приведе до нього ще одного кредитора, і аж похолов. Іноземець спостеріг Василевий маневр і кинувся йому навперейми.

– Молодой человек! Ты должен нас выручить! Я как директор цирка тебя прошу! Пойми, у нас программа, а Лили сегодня не

выйдет на манеж, потому что упала вчера, чудом осталась жива. Подмени её! Я заплачу!

Пан швидко сягнув до власної кишені й дістав візитівку, яку примудрився тут-таки вкласти Василеві в руку.

«Замѣчательно превосходная дрессировка лошадей на свободѣ – директоръ господин Сципионе Чинизелли».

Білий папір був на дотик приємним, легким, утім, відтягував Василеву руку й уселяв у голову сумніви. Справді, Василь хвацько тримався на коні, наче справжній джиґун, міг перекрутитися на конячому крупі, зробити стійку на руках і знову опуститися в сідло. Усе це він робив задля парубоцької розваги, як і дехто з молодих машталірів на кінному заводі. Виступати на публіці за гроші – то була геть інша тема. Василь хотів уже повернути картку й відмовитися, але враз відчув легенький дотик сумління. А як же Маруся? Їхнє весілля? Де взяти грошей? Ті, що вкрали, уже не вернути, а нові так швидко не заробиш. Най буде, що хоче.

– Згода, пане... – навіть із папірця Василь не прочитав би імені директора цирку з першого разу, – виручу вас сьогодні. А скільки дасте за виступ?

– Это же совсем другой разговор! Пойдем же, тут пешком недалеко до цирка. Я тебя не обижу.

Пан із мідною тросткою міцно вчепився в рукав потертого піджака, ніби боявся, що машталір передумає та дремене від нього. Василеві не лишалося нічого іншого, як поволоктися за директором цирку напівсонним Петербургом.

* * *

Василь оглядівся: він уперше був у такому розкішному місці. Що воно таке? Казковий палац? Коні в стійлах, а поруч мармуровий фонтан. Василь подивився на пана Чинізеллі – той мовчки всміхався, спостерігаючи, яке враження справили на хлопа циркові стайні.

– Подожди, брат! Ты еще нашего купола не видел. Вот там краса! Рот уже не сможешь закрыть. Ты только подумай: никакой опоры либо колонны под нашим куполом нет. Держится словно по волшебству.

Василь, хоч і не відразу, завважив арабів, яких продав циркачеві граф Владіслав. Вони стояли окремо від інших коней. Один із них, якого граф Браницький нарік Одважним, голосно заіржав, упізнавши Василя.

– Одважний... От де ти, брате!

Василь сягнув до кишені, шукаючи хлібну скоринку, але не знайшов. Так і лишився стояти із закладеною в кишеню рукою.

– Вот, держи! – пан Чинізеллі подав Василеві сріблясту вуздечку, повідець якої був розцяцькований лискучими камінчиками, і наказав загнuzдати Одважного, що його вже встигли перезвати в цирку на Валета.

– Ну, пошли на манеж, покажешь, что умеешь.

Яскраве світло софітів засліпило Василя. Здавалося, Валет був більше при звичаєний до циркового манежу, ніж його вершник, який уперше в житті опинився в цирку, і то не в глядацькій залі, а відразу на арені. Раптом у цьому фосфоричному світлі Василь розгледів баришню, яка крутилася сторч головою на одній нозі, зачепленій за товстий шнур. Баришня то злітала до самого циркового купола, то спускалася нижче, виробляючи струнками ніжками неймовірні піруети.

– Воздушная акробатка, – прошепелів директор Василеві, зауваживши його неприховане захоплення.

Справді-бо, небесна танцівниця зачарувала Василя. На ній було трико ніжно-рожевого кольору, яке обтискало всі її принади. Василеві навіть спершу здалося, що вона геть без одягу. Він не знав, де подітися, бо ще зроду-віку не бачив дівки без спідниці і, власне, без спіднього. Нарешті циркачка теж помітила машталіра на коні й помалу спустилася додолу. Вона відстібнула спеціальну петлю, закріплену на нозі, і граційно вклонилася. Пан Чинізеллі галантно

кивнув акробатці й послав їй повітряний поцілунок на знак свого захоплення.

– Это наша Мери – восходящая звезда цирка Сципионе Чинизелли. Видал, какие чудеса творит? Далеко пойдет, бестия, ежели замуж не выскочит. А теперь ты, голубчик, покажи нам свои чудеса. А мы сядем с Мери и понаблюдаем, как простые зрители.

Василь усе не міг отямитися, щиро захоплений виступом акробатки. Він нічого не чув і не бачив, тож панові Чинізеллі довелося двічі сказати, перш ніж Василь погнав Валета алюром по колу. «Экий бестолковый хохол... Еще сорвет номер к чертям собачьим», – із прикрістю зауважив подумки пан Чинізеллі, неприємно заскочений Василевою недолугістю. Директор уже пошкодував, що запросив Василя до цирку, утім, за кілька хвилин забув про все на світі, бо машталір дзигою крутився на коні, виробляючи справжні дива, про які його щойно просили.

– Бестия! Далеко пойдет! – шепотів Сціпіоне Чинізеллі цього разу вже на вушко Мері з цілковитим захватом. – А ведь этот хохол – самородок, за ним никакой школы нету. А плечи! Какой размах! Какая силища в руках... Ты только полюбуйся, Мери, до чего хорош!

Проте Мері не треба було переконувати, вона ще раніше за директора Чинізеллі оцінила Василя, а зараз заворожено ловила кожен його рух на арені. Ех, прийшов би він на три-чотири години пізніше, коли вона перебереться в розшитий лелітками костюм, наведе чорні брови замість власних рудих і запудрить ластовиння, яке хтось ніби задля насмішки щедро понасипав їй на щічки, носик і навіть плечі.

Василь уже зіскочив із коня і, важко дихаючи, підійшов до бар'єра, за яким сиділи пан Чинізеллі й Мері.

– Ну що, пане директоре? Підходить для вистави чи чогось іншого утнути?

Василь не так старався для директора цирку, як хотів справити враження на баришню в рожевому трико, яка крутилася під куполом цирку, ніби райська пташка. Здаля, у яскравому світлі, Мері здалася

Василеві золотоконою красунею, але чар розвіявся, щойно машталір підступив ближче до циркачки. Перед ним сиділа, закинувши точену ніжку на ніжку, дівчинка років п'ятнадцяти, руденька й непоказна. Лише блакитні очі видавалися привабливими на густо вкритому ластовинням обличчі. «Ти диви... Ні білолиця, ні чорноброва...» – тільки й устиг подумати Василь.

– Отлично! Что ж тут скажешь? Будем готовить тебя, брат, к вечернему выступлению. Тебя, кстати, как зовут? Василь? Нет, так не пойдет. Будешь, значит, Базилием, цыганским бароном. Публика поверит – ведь ты чернявый, кучерявый, писаный красавец. И не скажешь, что из хохлов. Вот Мери поможет тебе с костюмом, она у нас еще и мастерица-искусница, и шьет, и переделывает одежду для выступлений.

По цих словах пан Чинізеллі закурив чорну сигару, достоту таку смердючу, що Василь ледь не закашлявся. Мері також поспіхом рушила за лаштунки, жестом запрошуючи Василя за собою.

– Вообще меня Машкой кличут. Это меня директор презвал для афиши, ну вроде как тебя. А ты, штоль, и вправду хохол? Как же ты сюды попал?

Мері виявилася геть не такою сором'язливою, якою трималася при директорів. Вона засипала Василя запитаннями й говорила далі, навіть не думаючи чекати на відповідь. Водночас вона тягнула графського машталіра темними коридорами кудись углиб цирку, поки не спинилася перед черговими дверима й не копнула їх ногою. У тісній комірчині було темно й душно, два невеличких віконечка в рівень із підлогою кидали мало світла. Сюди, як здогадався Василь, скидали старі костюми й узувачку. Машка-Мері спритно діставала одну за одною яскраві чоловічі сорочки, що й справді скидалися на циганські лахи, не перестаючи при тому теревенити.

– Тут недавно выступал театр из Малороссии, так мы с мамкой ходили поглядеть. У меня даже программка есть. Хохлы самую настоящую «Наталку Полтавку» показывали. Ужас как хорошо показывали. Мы с мамкой даже зарыдали от чувств, хоть и не все

поняли. Слова вроде как похожие, только все равно не понять, вроде как тебя. Да, вот. Вспомнила. Приезжала сама Мария Заньковецкая – большая артистка, ее даже император пригласил к себе! Вот!

Машка звідкись дістала невеличку золотаву книжечку та вручила Василеві. На ній тоненькими літерами було виведено «Корифеи украинской сцены», а нижче – «К 100-летию “Энеиды” Котляревского. Юбилейный показ “Наталки-Полтавки”», далі йшов перелік акторів, серед яких і справді першим було ім'я Марії Заньковецької.

– Хош, возьми себе на память. Это ж земляки твои.

Машка-Мері поглянула Василеві в очі та знітилася. Вона швидко обернулася до скрині з чоботами, удаючи, що добирає пару для Василя. У серденьку рудої гімнастки заворушилося щось незнане до того.

* * *

З Фонтанки тягнуло прохолодою. Було вже далеко пополудні. Невеличку площу перед цирком Чинізеллі заповонила святково вбрана публіка, серед якої тут і там лунали хлопчачі голоси:

– Только сегодня! Цыганский барон Базилий из Трансильвании! Невероятное укрощение дикого арабского скакуна! Только сегодня! Только в нашем цирке! Только на вечернем представлении!

Новина поширилася блискавично, тож коли пан Чинізеллі звичним рухом ледь відтулив фіранку, що закривала скляну перегородку між його кабінетом і шикарною глядацькою залою вниз, то побачив людське море, яке не залишило жодного вільного місця й розлилося навіть проходами до манежу. Директор гмикнув у наваксовані вуса щось невиразне. «Хоть бы не подвел цыганский барон», – пан Чинізеллі підніс до рота срібну фляжку та зробив маленький ковточок. Він добре знав свою норму до вистави й суворо її дотримувався.

Зала сяяла золотом і малиновим оксамитом, що відбивалися в безлічі дзеркал. Численні газові люстри заливали світлом величезну галерку, ложі, глядацькі місця. Зручні крісла, оббиті малиновим трипом, були металевими, із красивим візерунком, – їх виготовили на замовлення Чинізеллі на заводі Сан-Галлі.

Василь чекав за лаштунками своєї черги. Молодого машталіра годі було впізнати. У червоній сорочці, розшитій позлітками, у вузьких чорних штанях, які, проте, не обмежували рухів, і високих чорних крагах він став схожим на справжнього циркового артиста. Машка-Мері вже відбула свій виступ, зірвавши шквал справжнього захоплення, і тепер крутилася біля Василя, увесь час щось поправляючи в його костюмі.

– Машка! Ты уже выступила? Дык чаво еще тут ловишь? Сходи за бутылкою к Мойше-бакалейщику. Видишь, как мать устала... Еле на ногах стою...

У темному коридорі хиталася, ловлячи руками стіни, ще не стара жінка, убрана абияк. Тхнуло від неї давно немитим людським тілом та оковитою. По тому, як знітилася Машка-Мері, Василь відразу здогадався, що це справді її мати. Машка схопила матір за руку й потягла її туди, звідки жінка щойно з'явилася. Василь лишився сам. Він гладив Валета по теплій морді – розмірене коняче дихання трохи заспокоювало його. Нарешті на сцену викотився карлик, тягнучи на ланцюгу великого бурого ведмедя в наморднику, і почав теревенити про знатного родича, який лише щойно зійшов із потяга із самої Трансильванії. Василь не мав зеленої гадки, що це за країна й де вона розташована, але здогадався, що настала черга його виступу, бо ж пів дня тільки й чув про відвідини трансильванського барона, тобто себе.

Із першої ж миті, коли Василь опинився на сцені, йому здалося, що руки й ноги в нього зробилися дерев'яними й він не втне навіть злізти з Валета. Відразу забув усі напучування Сціпіоне Чинізеллі, забув те, що йому радила Машка-Мері, і просто проскакав три кола алюром. Публіка насторожено спостерігала за ним, сприймаючи

поки що порожні кола за належне. Потім якийсь хлищ із передніх рядів засвистів так, що аж сусідам вуха позакладало, а тоді закричав: «Давай, барон! Чаво ждешь?» Василь раптом згадав, що, як зірве виступ, йому нічого не заплатять. Саме ця думка розморозила його, і він швидко вискочив Валетові на круп, розвів руки, розгойдався та зробив сальто, знову втрапивши ногами на цупку попону. Публіка заревіла, молодчик, який перед цим обурювався затягнутим початком виступу, тепер свистів від захвату – в унісон музиці, що лунала зі спеціального підвищення. Темп музики наростав, і Василь закрутився швидше на Валетові, обертаючись кілька разів то до конячого хвоста, то до гриви, а тоді знову вискочив коневі на спину.

Під шквал овацій вийшов сам директор Сціпіоне Чинізеллі й закланявся низенько, а тоді підійшов до Валета й узяв його за вузду. «Слезь быстренько и поклонись как следует. Публику нужно уважать», – швидко прошепотів директор до Василя. Удвох, безперестанку кланяючись, вони нарешті вийшли за лаштунки. Василь досі відчував шал від власного виступу й ніяк не міг прийти до тями. Йому було парко, і він розщепнув верхні ґудзики сорочки. Слідуючи за Сціпіоне Чинізеллі довгим коридором, Василь із цікавістю дослухався до дивних звуків, що долинали з-за зачинених дверей. Він переглянув майже всю виставу до власного виступу й був у цілковитому захваті від цирку.

– Бери! Заслужил! – Сціпіоне поклав перед Василем золотий рубль, добре знаючи, яке враження справить на молодого чоловіка така сума. – А теперь сядь, дружочек, поговорим серьёзно.

Пан Чинізеллі налив у два срібних келишки зі своєї фляжки, але Василь, який не мав звички пити, відсунув запропоновану чарку: йому здавалося, що він і так п'яний-п'янісінький. Директор не наполягав, мовчки відсorbнуv зі свого келишка, обмірковуючи, з чого почати розмову. Він дав Василеві гонорар, утричі більший за той, якого давав зазвичай артистам такого класу за виступ. Штука була в тому, що пан Чинізеллі вельми хотів підписати з Василем

довготривалий контракт – хоча б на кілька років. Жінки-наїзниці довго в його цирку не затримувалися, утім, як і акробатки й гімнастки. Раз у раз якась із них упала в око заможному панові та ставала утриманкою або ж могла й вийти заміж, народити дітей. Кінець циркової кар'єри для жінки був раннім і неминучим. Чинізеллі зітхнув, згадавши про матір Мері, яка свого часу була знаменитою гімнасткою, але народила доньку, розповніла, перестала виступати, а тоді ще й почала заглядати в чарку. З чоловіками все було інакше. Вони приходили до цирку, щоб оселитися тут назавжди. Для них цирк переростав фах і перетворювався на життя.

– Василь, – відкашлявся директор, – буду говорити прямо. Мені нужен такой артист, как ты. Давно я приглядывался, искал ловкого парня. И вдруг ты. Это судьба, Василь. Ты будешь знаменитым. Это я тебе говорю. Я – Сципионе Чинизелли, а я слов на ветер не бросаю. Подумай только, будешь хорошо зарабатывать. Увидишь мир. Ведь не далее как весной мы собираемся в Европу, в Париж, Рим, Милан! Подумай!

Василь затиснув у кулаці монету. Він усе ще не міг повірити, що так легко дістав ледь не половину вкрадених зранку грошей. Він усе літо тяжко гарував на графа Браницького, щоб зібрати свої червінці. А тут гроші самі йдуть до рук. Але ж Маруся, батьки... Він конче мусить повернутися додому, забрати Марусю – вона завжди хотіла жити у великому місті, ось і нагода. Василь узявся пояснювати про Марусю й весілля. Сципіоне Чинізеллі скривився, бо геть зле розумів те, що говорив йому Василь. «Какая дикость в его речи. “Коханая дивчина”, “веселие” – это я еще понимаю, а остальное никак не возьму в толк... Точно он из Трансильвании», – думав собі директор. Чинізеллі криво посміхнувся, він надто добре знав людей, тому не сумнівався, що Василь клюне на чималий гонорар. «Никуда не денешься, вернёшься ко мне с “коханой дивчиною” или без неё. Никто еще от денег не отказывался...» Сципіоне Чинізеллі відкашлявся, начепив на обличчя офіційний вираз, наче машкару, і перепитав у Василя:

– То есть пока твой граф будет в Петербурге – ты будешь выступать? А потом вернешься с ним домой, за своей невестой? Правильно? А опосля, женившись, сразу воротись к нам в цирк? Обещаешь воротиться? Тогда по рукам!

Сціпіоне Чинізеллі театральню вдарив Василя по руці. Він вірив у свою долю й талан. Василь повернеться – у цьому директор не сумнівався, – і цирк зірве справжній куш.

Василь радо підтвердив свою готовність виступати. Байдикування з паном у готелі, а частіше – десь біля готелю, коли граф Браницький приймав гостей, уже добряче йому набридло.

Машталір вибіг із директорського кабінету й понісся сходами до виходу. Він не помітив у темному кутку Машку-Мері, яка, так і не знявши свого красивого костюма, прокралася сюди, щоб перестріти Василя. Сама того не бажаючи, вона почула всю розмову директора й Василя.

Коли Василеві кроки прогуркотіли й за ним ляснули вхідні двері, Машка, не ховаючись, заплакала і, розмазуючи кулачками чорні від туші сльози, побрела до своєї гримерні. П'яна мати спала сидячи, примостившись на скрині з Машчиними костюмами.

– Мам, мам, ты спишь? – намарне термосила Машка-Мері п'яною матір за руку. – Оказывается, у него есть невеста... Он скоро поедет за ней. Слышь, мам, вернется к нам уже с молодой женой. Я это не вынесу. Повешусь я, мам!

Розділ 6

П'ятого вересня, дощової неділі, старший машталір Флор Ігнатович видавав свою єдину доньку заміж. Видавав за пана, уродзйонного шляхтича. Подивитися на весілля збіглася вся панська економія, хоч нікого з челяді Флор на своє свято не кликав. Не холопське це діло – гуляти на панському весіллі. Щоправда, і панів серед почту молодих не було. Стара польська шляхта все ще болісно сприймала кожен випадок, коли уродзйонний шляхтич одружувався з несановитою або шляхтянка йшла за різночинця. Винятків не існувало, не було їх і для Ясенського, хоч він і брав наречену нібито з дому самої графині Браницької. Сама ж графиня також не прийшла на весілля, вигадавши просто сміховинну відмовку: мовляв, поки граф у Петербурзі, їй негоже самій бути у світі. Добре хоч віддячила нареченій за віддану службу й подарувала кобилу Будю орловської масті, на якій Маруся супроводжувала пані.

Молоді на білій бричці, запряженій чорними арабами, рушили до ставищанського костелу. За ними котилася не нова, але ще міцна коляска Ясенських. У ній лицем до лица сиділи Зосія Казимирівна в буденному вбранні, темному капелюшку під вуаллю та темних рукавичках, і кривий на одне око Флор Ігнатович, убраний попанськи заради доньчиного весілля. Він почувався б безмежно щасливим, якби не чорна стрічка, що затуляла порожню очницю. Водночас утрачене око було гарантією того, що донька не передумає й не утне дурниці. Флор так їй і сказав, прямо заявивши, що Гива піде на каторгу в разі чого... І донька більше не впиралася, пожаліла Василевого батька. «Шлюб за око», – так Флор перефразував для доньки істини Старого Заповіту.

Зосія Казимирівна та Флор Ігнатович – це й був увесь почет молодих.

– Марисю, серце, щось не так?

Юліан завважив, що його наречена весь час виглядає з брички.

– Дивлюся, чи високо хмари... Чи встигнемо до дощу...

Маруся, блідіша за свою білу сукню, відчула, що її серце от-от зупиниться. Вона сказала перше-ліпше, що спало на думку. Насправді ж виглядала Василя. Їй здавалося, що Василь, її сильний і мужній Василь, з'явиться останньої миті, як справжній лицар у казці, і врятує її від змія. Маруся крадькома глянула на Юліана. Той зовсім не скидався на казкову почвару, радше навпаки: у чорному фраківі, який сидів на ньому по-хвацькому, Ясенський був справжнім франтом. З-під фрака виглядав білий пікейний жилет, застібнутий, згідно з етикетом, на всі три ґудзики. Добре накрохмалена манишка завершувалася комірцем-стійкою із заломленими кутиками. Чорні лаковані туфлі могли б пускати зайчики, якби день видався сонячним. Біла краватка-метелик вигідно довершувала образ. Василь був геть іншим, простим і рідним. Але він був задалеко й жодним чином не міг завадити Марусиному вінчанню. Якби раптом він перенісся в Ставище, навряд чи й упізнав би Марусю у весільній сукні, яку замовив їй наречений із самого Києва. Білий вельон і дрібні білі квіти вінка, що впивався у високе чоло, зовсім змінили її обличчя. Зараз Марусі ніхто не дав би вісімнадцяти років. Вона скидалася на напудрену панночку, манірну та знерухомлену, із тих, які на людях не видають жодних емоцій.

Коли молоді врешті заїхали в містечко, став накрапати дощик. Із Бульвару, яким котилася бричка, видно було величний палац Браницьких, що відійшов старшому з братів. З іншого боку виднілися розкішні оранжереї, у яких проглядалися пальми й ліани. Ставищанський Бульвар мав чималу ширину, а також мощені хідники й газові ліхтарі. Усі технічні новинки впровадили графи Браницькі, облаштовуючи містечко на західний взірець. Бульвар ніби обрамлював графський маєток і впирався в ринкову площу, де сходилися три частини містечка – православна, католицька та юдейська. Давніше тут стояла ратуша, де був магістрат, який пильно стежив за порядком у Ставищі, тепер же торгові ряди й шинки заповнили його осердя як дух нового часу, коли головним став

гешефт. Старовинний костел Святої Трійці й Успенський собор зійшлися в нерівному двобої, позираючи один на одного з двох боків торгових рядів. Католики програвали православним. Католиків у містечку лишилося з ніготь, але й православні, хоч би якою чисельною була їхня громада, поступалися юдеям. Юдеїв у містечку було найбільше, тож і не дивно, що в Ставищі налічувалося шість синагог із клойзами.

Бричка з молодими зупинилася біля костелу. Віряни саме почали виходити з недільної меси. Нарешті Юліан Ясенський зустрів панську публіку, що її так жадав для свого весілля. Наречений ішов зі своєю молодогою до храму й розкланювався зі знайомими. Пані відводили очі й прикривалися вуалетками, а панам не лишалося нічого іншого, як чемно здіймати капелюхи над головами. Хоча Ясенський і був притчею во язицях, усе ж він не був парією. Радше на роль знедоленої претендувала його наречена, бо шляхта всіма способами давала знати, що ніколи не прийме хлопку до свого кола. Хай Ясенський з'являється на публіці сам або ж не з'являється зовсім – таким був неоголошений припис ставищанського панства.

– Ви лишень подивіться на цю сукню... Просто французький фасон... Ідеально сидить на ній...

– Скажіть на милість, яка тонка врода...

– Якби я не знала, що наречена була покоївкою графині Браницької, то подумала б, що Ясенський і її привіз із Франції... Чи Італії...

– О ні, італійки – чорнокоші. Тільки не з Італії...

– Я чула, що вона була вихованкою графині...

– Чому ж у такому разі графиня Лідія не видає її заміж?

– Настає кінець світу, слово честі, якщо шляхтичі зі знаменитих фамілій одружуються з простими дівками!

Панство нагадувало розтривожений вулик. Пані перешіптувалися, залишаючи за собою право шляхетно обурюватися через вчинок Ясенського. Пани осудливо позирали на порушника неписаних правил їхнього кола, дарма що дехто з них не мав уже жодного

статку, який можна було б прикласти до титулу. А дехто потай заздри́в Ясенському, бо й сам волів би отримати дорогих коней і якусь сотню рублів у придане за такою красунею. Таємні заздрісники крадькома зітхали й підтакували головним прокурорам, які не втомлювалися судити інших через занепад моралі. Таємним заздрісникам ніколи й на думку не спало б боронити Ясенського, щоб не накликати гніву шляхетного товариства на себе. Ніхто з панства, втім, не збирався лишатися на саме вінчання. Хоча затятим пліткаркам і кортіло дізнатися, чи одягне Юліан Ясенський на палець нареченій сімейний перстень із великим рубіном – єдину значну коштовність, що лишилася від знаного колись роду.

Щойно молоді зайшли до костелу, пустилася раптова злива, із тих, що приходять на зміну набридливій мряці. Панство набилося назад до храму, рятуючись від прикрого дощу. Зашурхотіли сукні над дерев'яними лавками, захихотіли панянки, займаючи перші ряди, щоб краще роздивитися все вінчання в подробицях, а тоді переповісти тим, хто не був і не бачив. Бог ніби почув Юліана Ясенського, зробивши його вінчання велелюдним.

Маруся не була католичкою, як її наречений, але відвідувала костел із графінею та трохи розумілася на службі. Ксьондз Альбін Гутовський наполягав на переході молодої в латинську віру, але вона відмовилася. Тоді отець Гутовський, хоч і з важким серцем, дозволив вінчання за умови, що діти, народжені в цьому шлюбі, обов'язково будуть католиками.

– *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum...* [3]

Свічі спливали від задухи, бо в храмі й справді яблуку не було де впасти. Десь протікав дах чи, може, вода просочувалася крізь готичні вікна, бо лицями двох мармурових янголів, що були просто над вівтарем, стікали краплі. Маруся підвела очі, їй здалося, що янголи плакали над її долею. Безкінечна проповідь священника й журлива музика органа так пригнітили Марусю, що ще трохи – і вона зомліла б. На щастя, саме надійшов час причащати молодих, і ксьондз змочив їм вуста вином, наполовину розбавленим водою. Це трохи

збадьорило наречену, та все ж її вигляд був настільки нещасний, що всім, крім одноокого Флора, було ясно, що це шлюб із примусу. Наречена була пониклою, наче у воду опущеною, а наречений, навпаки, – вдоволеним, ніби павич. А втім, щастя й водночас нещастя молодих нікого з присутніх не обходило, бо кожен мав власний клопіт.

Насередині церемонії двері до храму відчинилися, і на порозі з'явилася кремезна фігура. Здоровенний хлоп став біля порога й не наважувався йти далі, бо з його промоклої наскрізь верети стікала вода. Одноокий Флор обернувся до дверей і похолов, бо йому здалося, що це Василь. Однак той, кого Флор Ігнатович прийняв за Василя, стояв і не думав зчиняти бешкету. Урешті старший машталір пригледівся й упізнав Дениса-коваля. «Запевно, був у Ставищі та сховався в костел від дощу», – подумав Флор і відвернувся, втративши будь-який інтерес до прибульця.

Коли перстень із рубіном у цілковитій тиші таки було надіто на тендітний Марусин пальчик, коли розляглися весільні дзвони, дощ раптово вщух, так само, як і почався, ніби й собі осягнув урочистість миті. Молодих надворі зустріло осіннє сонечко, перемінливе, як і сам вересень.

* * *

Відчужена, ураз постаріла Зосія, біля якої розвалився рябий прикажчик Прокіп, поглядала на новоспечену рідню, яка сиділа навпроти за святковим столом. Флор Ігнатович із сестрою та племінницею почувалися бідними родичами й боялися взайве щось покласти до рота. Не таким уявляв цей день Флор, не таким уявляв його і Юліан, адже навіть найбільш родичі, які раніше мали за честь побувати тут, у маєтку Ясенських, бодай на простому обіді, зараз відмовилися приїхати.

Прислугувувала весільним гостям висока й непоказна дівчина Настка. Вона нишком розглядала молоду, на яку Зосія Казимирівна вже встигла вилити не одну балію бруду, називаючи майбутню невістку не інакше як «змією» і «холопкою». Настка через молодість і наївність не побачила нічого «зміїного» в Марусі, натомість прочитала в її очах смуток, який годі було приховати. Маруся й собі глянула на Настку. Їй здалося, що дівчина щиро жаліє її. Нижня губа нареченої задрижала від тамованого схлипування, утім, це швидко минулося. Маруся опустила голову, удаючи, що роздивляється вишивку на старовинній скатертині, а Настка, надто перейнята панським частуванням, більше не мала нагоди витріщатися на новоспечену Ясенську.

Застілля, хоч і щедre, було недовгим. За годину Зосія демонстративно встала та згорда кивнула своїм несановитим сватам, даючи в такий спосіб зрозуміти, що свято минуло. Принаймні для неї, яка ще й досі вважала себе тут господинею. По тому як Зосія Казимирівна встала й вийшла, Юліан, розчервонілий від гніву на сестру і після випитого під час обіду, став хапати Флора за рукав і вмовляти лишитися ще. Трохи подумавши, Флор погодився й дав знак сестрі, щоб і вона ще лишалася. Соромно було терпіти глум від сестри Ясенського, але соромно було й рано повернутися з весілля власної доньки. Ще почнуть у панській економії п'яткати, що Флора Ігнатовича випровадили завчасно.

Коли сонце почало хилитися до заходу, Флор таки встав з-за столу, щоб вернутися в графський маєток затемна. Тітка Олена заходилася незграбно стягати з молодої вельон і вінок, чим викликала неабияке обурення Ясенського. Він мріяв сам зняти вінок із дружини.

– Пшепрашам, тето, що це ви дієте?

Юліан підскочив до тітки, але було вже пізно. Тітка Олена, боляче смикаючи Марусю за коси, уже зняла з її голови всі прикраси й натягнула шовкову хустку, яку вибрала разом із Флором на ставищанському базарі.

– Не годиться їй уже красуватися. Вона вже ваша жінка...

Тітка Олена намагалася втовкмати підпилону шляхтичу суть обряду, який щойно відбувся, але він лише сердито морщився на її мову. Тітка образилася й загопила губи. Добре, що Флор розкланявся й розцілювався з Ясенським і позадкував до виходу. «Ноги моєї більше тут не буде», – ледь стримувалася тітка Олена, не підозрюючи, що цього разу її бажання цілком збіглися з бажаннями господаря дому.

Попрощавшись, усі поспішили надвір проводити Флора Ігнатовича з ріднею. Маруся, проходячи повз кімнату Зосії, почула глухі схлипування. Зосія Казимирівна наодинці оплакувала зганьблене ім'я свого шляхетного роду. Коли Флор на простому возі, яким приїхали з панської економії Олена з донькою, виїхав за ворота, Маруся відчула таку безвихідь, що, здавалося, якби її воля, побігла б слідом за батьком.

– Марисю, серце, не стіймо на протязі, ходімо в дім!

Ясенський узяв Марусю під лікоть, і вона покійно рушила в будинок, де челядь уже почала прибирати зі столу. Юліан тримав Марусю дуже обережно, ніби вона й справді була порцеляною. Водночас вона відчувала, що не змогла б за всього бажання вирватися з його сильних рук. Мов загіпнотизована, Маруся крокувала туди, куди її вів Ясенський. Здавалося, вона вже втратила здатність відчувати будь-що, і все ж, коли вони опинилися в Юліановій спальні, Марусі стало дуже страшно.

Юліан причинив двері спальні й обернувся до дружини. Її потуплений погляд, скуті рухи неймовірно збуджували його. У домі було тихо, тільки дошки старої підлоги ледь поскрипували під обережними кроками Ясенського та фіранки на вікні стиха шелестіли від нічних протягів.

Маруся від утоми та страху ледве трималася на ногах. Їй хотілося сісти бодай на краєчок ліжка, але вона не сміла цього зробити, заморожено стежачи за кожним рухом Ясенського. А він ніби жартома взяв дружину за руки та стиснув так, що золотий перстень боляче впився в Марусин безіменний палець.

– Скажи, Марисю, чи в тебе щось було з тим машталіром... Василем, здається...

Юліан поставив нарешті запитання, яке найбільше його хвилювало. Раніше розмови про цноту викликали в нього лише посмішку, але, коли мова зайшла про те, що мало безроздільно належати йому, Юліанові Ясенському, його немов підмінили.

Маруся здригнулася від цих слів. Вона хотіла закрити обличчя руками, та Юліан міцно тримав їх і заглядав просто в очі.

– Ні, пане, нащо ви таке питаєте...

– Дурненька, не кажи до мене «пан», бо з нас люди сміятимуться...

Юліан полегшено видихнув – йому відлягло від серця.

– А як же мені до вас казати? – Марусин голос дрижав, і сама вона дрижала, мов осиковий листочок.

– Кажи «Юліане» або «Юліане Казимировичу», але ж не «пан», моє серденько... Уже запевне, що не «пан», – розсміявся Юліан, про себе думаючи, що зовсім скоро Маруся казатиме йому «ти» й сідатиме на коліна, коли вони залишатимуться наодинці.

Юліан нарешті завважив, що Маруся трясеться. «Так діла не буде», – подумав він і вийшов на кухню. За хвилюку Юліан зайшов назад до спальні, несучи на срібному підносі карафку з горілкою, дві чарки й один марципан на двох.

– Ти вся тремтиш, моє серденько, випий, щоб зігрітися...

Юліан застав Марусю в тій самій позі: вона в самій лише сукні застигла біля ліжка, ніби паркова статуя. Юліан мимохіть замилювався дружиною. «Венера Боттіччеллі» – так, здається, була підписана репродукція, що висіла на стіні в борделі, куди ходив увесь їхній гарнізон. А нині ця картина ожила та стала йому за дружину. Непогано як для шляхтича середньої руки.

Маруся нарешті збагнула: Юліан хоче, щоб вона випила горілки. Вона заперечно похитала головою. Але Юліан не зважав, він швидко налив дві чарки та простяг одну Марусі.

– Вип'ємо, моя кохана, за наше щастя!

Даремно Маруся крутила головою – Юліан майже силоміць улив їй горілку до рота. Маруся закашлялася та слухняно стала заїдати горілку половинкою марципана. Після другої чарки Маруся відчула, що їй дуже паморочиться в голові, бо від ранку майже нічого не їла. Після третьої ж Маруся сказала Юліанові, що дуже втомилась і мусить прилягти. Він не заперечував і навіть розстелив ліжко.

На Марусю найшло байдуже отупіння. Вона стала геть нечутливою. Не відчула холоду, коли Юліан стяг із неї сукню, спритно впоравшись із непоступливими гачками, і зовсім не відчула тепла, коли він притиснувся до неї. Не було лоскітно від Юліанових вусів, лише стало важко дихати, коли чоловік притиснувся міцніше й наліг на неї. Сіра імла заповонила все навколо. Дивний сірий туман, у якому пропадали відчуття, тонули звуки й доторки. Власне, це було все, що запам'ятала Маруся зі своєї першої шлюбної ночі.

* * *

Прокинулася Маруся від яскравого сонця, що заглядало у вікно. Напевно, було вже пізно. Вона лежала сама у велетенському ліжку Ясенського. У голові гудів великий церковний дзвін, як на Великдень, у роті пересохло, страшенно хотілося пити. Маруся покрутила головою – ані її весільної сукні, ані спідньої сорочки, ані будь-якого іншого одягу. Полежала ще хвилин зо п'ять – ніхто не йшов за нею, нікуди не кликав. Здавалося, що в усьому великому домі Ясенських нікому не було діла до Марусі.

Вона загорнулася в шовкове покривало, гаптоване рожевими ліліями, та обережно прочинила двері в сусідній pokій. Нікого. На прибраний стіл, просто на його поліровану поверхню, хтось поставив стару скриню її матері, зужите дерево якої красномовно свідчило, що скриню цю передавали як посаг уже не раз і не два. Чимала селянська скриня, ледь не на половину людського зросту, вірно служила своїм господарям і аж тепер дослужилася до злих

панських насмішок. Двоє здорових хлопів ледь заперли її в дім Ясенських, а щоб витягти її на стіл, мабуть, треба було трьох гукати.

Маруся закусила губу, на очах виступили сльози. Умовляла тата не перевозити її речі в цій скрині, адже графиня віддавала їй і свою стару валізу, і комод – на вибір. Але батько образився, що Браницька не йде на весілля його єдиної доньки, і затявся щось у неї брати, крім кобили Буді – весільного подарунка. Маруся вирішила, що завезе скриню назад до батька за першої ж нагоди, бо й справді тримати її серед панських меблів було дико й неможливо.

Не було іншої ради, як підійти до столу й видертися на нього, бо до віка скрині не можна було інакше дотягтися. Плутаючись у покривалі, Маруся таки вилізла на стіл, але тут її чекало ще більше розчарування: скриня була зачинена на велетенський, ледь не амбарний замок. Маруся не уявляла, звідкіля він міг узятися. Дужки для замка на скрині були, але Флор завжди закривав їх на дерев'яну заслінку. Жодного замка зроду-віку ніхто в них удома не тримав. Маруся поторсала замок, усе ще сподіваючись, що він піддасться, але злі жартуни таки зачинили його на ключ і забрали того ключа невідомо куди.

– Гей... Є хто? Дайте ключа! Я ж не можу гола бути!

Маруся звісила ноги зі столу та притулилася до скрині. Ніхто їй не відповідав, у домі, здавалося, нікого не було. Посидівши ще якийсь час, Маруся зістрибнула зі столу й побрела назад у спальню, де стала виглядати хоч кого-небудь у вікно. Незабаром з'явився хлопчик. На вигляд йому було років сім, не більше. Малий осідлав патику й удавав, що гарцює на коникові.

– Гей, малий! – Маруся відкрила віконечко й визирнула надвір. – Чуєш! Де всі? Поклич когось! Мені потрібен ключ від скрині. Там усе моє вбрання...

Малий зупинився й зачудовано витріщився на дивну тьотю в рожевому покривалі. Не кажучи ні слова, він розвернувся та зник за рогом будинку. Минула ще година, а то й дві, сонце вже піднялося високо та гріло майже по-літньому, а до Марусі так ніхто й не йшов,

ніби всі забули про неї чи вдавали, що її тут, у маєтку, нема. Нарешті на доріжку між кущами чорної смородини впливла весела й вдоволена Зосія. Вона підійшла дуже близько – майже під вікна спальні Ясенського – і лише тоді, здавалося, помітила невістку, хоча Маруся загукала до неї, щойно побачила її на доріжці.

– Пані! Пані Зосіє! Хтось зачинив мою скриню й забрав ключа! Я не маю що вдягти! – Маруся ледве стримувала сльози. Якимось тваринним чуттям вона збагнула: якщо заплаче – неабияк потішить Зосію.

– Що за хлопські манери! Ні тобі добридень, ні жодного привітання. Не відаю я, що з твоєю скринєю... Може, Юліан випадково прихопив ключа від твоєї скрині, коли збирався в чайну? Може, ти сама його вчора п'яною загубила? – Зосія відверто зловтішалася з Марусі й навіть не намагалася цього приховати. Її голос, сиплий і ледь чутний, просто-таки шипів, нагадуючи сичання розлюченої змії.

Маруся мовчала. Вона не мала що сказати Юліановій сестрі, хоч і бачила, що та відверто збиткується над нею.

– А то хіба не твій одяг висить? – недобре всміхнулася Зосія, тицьнувши пухкеньким пальчиком на перила ґанку, на яких і справді біліло щось схоже на Марусину весільну сукню, коли придивитися як слід.

– Це моя сукня? Але хто її туди повісив? Для чого? – Маруся відчула, як її обличчя заливає червона фарба й стає важко дихати.

– Не відаю я, – уперто закрепили губи Зосія. – Знаєш, у нас тут також працюють хлопці, а я чула, що за вашими хлопськими звичаями сорочку нареченої мають усім показати після першої шлюбної ночі, щоб дізнатися, чи зберегла наречена свій вінок. Мабуть, хтось із наших дворових хлопів узяв твою сорочку, а нараз і сукню, коли ти ще спала, щоб показати іншим...

– Якщо ваша ласка, пані, накажіть комусь занести сюди моє вбрання, бо скоро буде дощ, а ваш брат заплатив грубі гроші за сукню. Прикро було б, якби сукня пропала.

– Не верзи дурниць, не буде дощу. Чи ти не бачиш, яке небо чисте? А сукню й сама візьмеш. Невелика пані. Ніхто тобі тут не прислужуватиме...

* * *

Дощ дріботів по склу. Маруся чи не вдесьте перегортала сторінки «Kurjera warszawskiego» за минулий рік, що знайшла під ліжком у Юліановій спальні. Живіт зводило від голоду, а голову – від злих думок. Зняти б зі стіни двостволку й навести в жирну пику Зосії Казимирівні. Швидко тоді віддала б ключа від скрині й не сміла б більше насміхатися. Маруся анітрохи не сумнівалася в тому, що витівка зі скринею та сукнею – справа рук Зосії та її челяді. Звісно, сама Зосія не подужала б затягти скриню на стіл, хіба що зачинити. Утім, це були тільки думки. Можна було лише сподіватися на повернення Юліана Казимировича. Годинник у передпокої відбивав годину за годиною, сонце повільно сунуло до обрію. Нарешті Маруся розчула, як надворі заіржав Юліанів кінь.

Ясенський ходив із кімнати в кімнату в передчутті радісної зустрічі з дружиною, але її ніде не було. Коли Юліан зайшов до спальні, то побачив, що його дружина сидить зачесана та вбрана на ліжку. На ній була її весільна сукня. Ясенський силувано всміхнувся. «Запевне, вона ще дуже молода й хоче продовження свята», – подумав він, але вголос сказав геть інше.

– Серденько, у їдальні досі стоїть твоя скриня з речами... Треба було перенести твої сукні й інший одяг сюди, до нашої спальні. Потім приберемо скриню з-перед очей, бо вона, правду кажучи, надто... е-е-е-е... давня для нашого дому. А зараз ходи й переберися в щось, що більше пасує до столу, хоча у весільній сукні ти дуже гарна. – Юліан трохи помовчав, щоб дібрати слова, які пом'якшили б повчальний тон його промови. – У сукні ти навіть схожа на казкову принцесу.

Маруся встала та слухняно пішла до сусіднього покою. Вона навмисне широко відкрила обидві половинки дверей, щоб Юліан побачив на власні очі, як із неї збиткувалися сьогодні. Скриня стояла біля дверей у коридор, там, де її вчора лишили, заносючи в дім Ясенських. Замка на ній не було.

Розділ 7

Василь із графом повернулися до маєтку на Воздвиження. Може, ще й не вертали б, якби їм не наказали платити наперед за квартиру або виселятися. Пан Владіслав мовчки забгав свій гонор куди подалі і, продавши останнього араба, того ж вечора купив квитки на потяг: собі – першого класу, Василеві – третього. З усієї великої обгородки з конями ледь стало грошей розплатитися з кредиторами й відчалити додому. Браницький задумливо покусував вус, передчуваючи сцену, що її гарантовано мала влаштувати графиня. Адже виїздив із великими надіями, замовивши спеціальний вагон для перевезення коней, а нині вертав без грошей простим пасажиром, якого в Білій Церкві зустрів кучер із джогками. Василя ж удома зустріли мати з помітно випнутим животом і батько, який винувато ховав очі. Не Василеве це було діло – сповідати батьків, але так і кортіло спитати, чим вони думали, коли на старості років захотіли собі ще дитинку.

– Чуєш, синку, ти б сів. Поговорити треба...

Гивині слова тягарем придавили Василя, який уже зривався бігти до Марусі. Мати, яку по-вуличному кликали Лександрою, відвернулася до вікна, закривши обличчя руками. Ззаду, коли не було видно напнутої на животі запаски, вона здавалося такою ж стрункою, якою її пам'ятав Василь із дитинства.

Гива з властивою йому прямою не став ходити околяса, а відразу вивалив усе на Василя.

– Так мені гірко стало, сину, що Флор Ігнатович торгує Марусею й під пана її підкладає... Словом, не здержався. Сам не знаю, як усе сталося. Лютий був... Вибив я Флорові око. Він тепер кривий...

– А Маруся, тату? Як Маруся?

– А що твоя Маруся? – махнув рукою Гива. – Вийшла за пана заміж. Уже скоро місяць буде, як у Ясенівку переїхала, до маєтку...

Лександра тільки гірко зітхнула на чоловікові слова. Знала, що Гива каже неправду й вигороджує себе. Утім, пам'ятаючи про крутий

норов чоловіка, боялася йому перечити та щось пояснювати синові.

Василь повільно встав, стиснув кулаки, так що й кісточки побіліли, і рушив надвір.

– Василю, Василю! – тяжко посунула за ним Лександра. – Не ходи до Флора! Нема там Марусі! Василечку, уже назад нічого не вернеш!

– Нате ось...

Василь, ніби щось згадавши, швидко обернувся й поставив на стіл торбу, що з нею приїхав із Петербурга. Мати й батько припинили й уважно стежили, як син викладає гостинці, привезені зі столиці. Матері – дві шовкові хустки, ту, що купував для неї, і ту, що для Марусі, бо ж Марусі вже не подарує. Батькові – іконку святого Миколи Чудотворця, куплену в самому Ісаакіївському соборі, що, як йому сказали, помагає від пиятики.

– А це... – Василь поліз у піджак і дістав шкіряний гаман, де лежав чималенький гонорар за шість виступів у цирку, відкладений на весілля, якого вже не могло бути. – А це... Купити треба щось. Краще землю купити й самим хазяйнувати.

– Синку, а може, шинок на тракті поставимо? Га? Купимо дерево, зведемо шинок вище чайної Ясенського по тракту й будемо до себе його гостей переманювати. Що ти мовчиш, сину? Купимо ліцензію, як Лейба. Хай Маруська тоді лікті кусає, що від такого хлопа відмовилася!

Батькові слова діткнули Василя до живого. Гива наче навмисне цілив у больову точку, переконуючи не так сина, як себе, що Маруся справді продалася. Гива ніби забув, що Маруся вмовила Флора Ігнатовича не подавати скаргу за вибите око. Василь спохмурнів ще дужче, а тоді розв'язав гамана й дістав із нього червінець. Ні слова більше не мовивши, засунув червінець у кишеню та вийшов із хати.

– Гиво-Гиво... Нащо набріхуєш на Марусю? Не пішла б вона за пана – Флор Ігнатович позивався б за око... Тебе б у холодну забрали, а її однаково присилювали б... Така вже доля, видно, а дівка ні в чому не винна...

Лександра вже не стримувала сліз. Бачила синову муку, але нічим зарадити не могла. Коли Василь малим збивав коліна – можна було прикласти подорожника, поцілувати, пригорнути, і біль минав. Але нині не було в матері ліку на синову рану.

– Мовчи! Тебе хто питав? – Гива почав наливатися люттю. Бач, розпаскудилися, сміють ще дорікати йому в його ж хаті. – Мовчи! Ну пішла дівка заміж. Що з того? Буде інша. І гроші, що син заробив, дурно не пропадуть.

Гива й собі взяв червінця, надів шапку й подався з хати. Незчувся, як ноги вже несли його до шинку в Іванівці. Шинок був малий, у ньому ледве вміщалося до десяти душ, і Гива вже почав вимріювати власну велику корчму на тракті, справжню, поставлену в зруб, а назовні ще й обведену білою глиною.

– Сину, ти що тут робиш?

Гива сам собі не йняв віри. Його Василь, який зроду-віку не пив оковитої, уже сидів серед затятих сільських гультіпак і п'яненко шкірився до них. Від такого дива Гиві аж перехотілося чаркуватися. Уперше він подумав, що синова журба діткнула того глибше, ніж здавалося йому – безчуттєвому чурбакові. «Що то за сила в кохання, – подумав Гива, – якщо й такого здоровенного хлопа, як Василь, скрутила?..»

Василь пив три дні, і три ночі поспіль його, п'янезного, Гива волочив волоком додому. Лександра плакала та трималася за поперек. Синові гроші вона заховала першого ж дня, побоюючись, що Гива їх швидко проп'є й промотає. Утім, той, вражений синовим запоєм, і до рта не брав оковитої, сторожуючи Василя, щоб його п'яним не обікрали чи не покалічили. Четвертого дня Василь вийшов надвір, знову збираючись піти вже знайомою стежечкою до шинку, коли мало не ніс до носа зіткнувся з Флором Ігнатовичем. Старший машталір із чорною пов'язкою на оці йшов на обід до панської економії. Попри каліцтво, мав свіжий і бадьорий вигляд. Обличчя йому було начисто виголене, волосся акуратно розчесане й навіть на помаджене, як здалося Василеві. Від Василевої ж зарослої

мармизи несло, наче від пивної діжки. Сорочка після трьох днів непробудного пияцтва була геть засмальцьована, а кучерявий чуб збився ковтуном так, що простіше було його зістригти, ніж розчесати.

Василь прочитав насторожений і водночас презирливий погляд Флора Ігнатовича. «Правильно, думає, що його Маруся за мене не пішла... Слабак-чоловік...» – гірко посміхнувся сам до себе Василь. Йому раптом зробилося соромно від свого пияцтва. Василь постояв, подумав, а тоді розвернувся і, замість іти до шинку, пішов на кінний завод.

Василь повернувся до роботи на кінному заводі, утім, ходив туди задля годиться. На коней він не сідав, а шукав приводу зробити щось неістотне, таке, за що машталіри ніколи самі не бралися, а доручали хлопчикам. Так минув перший тиждень після Василевого повернення з Петербурга.

* * *

Суботній ранок не обіцяв нічого надзвичайного. Василь перебирав коло стайні старі попруги, ніби це була неабияка справа, що потребувала його точних рук і мудрої голови. Він швидко впорався й шукав, чого б іще такого зробити. Сперся на одвірок і замислився, що тепер майже стало звичкою. Невідомо, скільки так минуло часу, але раптом Василеві здалося, що позад нього хтось є. Він обернувся й побачив Марусю. Спершу не повірив собі й навіть хотів перехреститися, бо та, яка не йшла з думок, уже стала ввижатися, але Маруся приязно всміхнулася й привіталася, отже, була таки живою, а не примарою, породженою уявою.

– Ти? Чого прийшла?

Василеві здалося, що він сердито гарикнув до Марусі, насправді ж лише стояв і дивився, пропікаючи зрадливицю поглядом. Це тривало лише мить, бо Василь відразу одвернувся, удаючи, що надзвичайно заклопотаний і не має часу на пусті балачки. Водночас краєчком ока

жадібно ловив новий образ чужої Марусі. Змінилася. Щось невловне з'явилося в її постаті. Навіть добре знайомі Василеві темно-синій жакет і фетровий капелюшок мали цілковито інакший вигляд.

«Чужа вона тепер. Не судилося», – Василь повторив собі материні слова, які чув від неї зранку, вдень і перед сном. Лександра намагалася чи то заспокоїти так Василя, чи то втовкмачити ці кілька слів, щоб затямив. Якими б добрими не були материні наміри, її мова, почута всоте в різних варіаціях, доводили сина до сказу. Лише пізня вагітність Лександри стримувала Василя від гострого слова у відповідь. Змушував себе, зціпивши зуби, слухати про «чужу» дружину та про «не судилося»... Утім, зараз ці слова спливали із надр підсвідомості й прозвучали у Василевій голові, ніби його власні. Напевно, знала Лександра, що потрібної миті закладене нею подіє.

Маруся все стояла й дивилася на Василя, вона й не думала ховатися, як було раніше, коли ще дівчиною бігала до нього на завод. Василь легко, мов пір'їнку, завдав на плече кіш, набитий попругами, і мовчки став перед колишньою нареченою, красномовно натякаючи, щоб уступилася з дороги й не заважала чоловікові працювати. Він ані слова не сказав Марусі, лише крізь зуби відповів на її вітання, щиро вважаючи, що розмовляти їм нема про що, та й, власне кажучи, зайве. Щойно він зайшов у темну стайню, як Маруся ластівкою кинулася за ним і, обійнявши обома руками, припала до плеча.

– Василечку, братику мій! Де ж ти був? Де був?

Василь немов скам'янів. Він чув Марусині ридання, відчував її руки, які обіймали його, бачив, що вона тягнеться до нього, хоче поцілувати, але все це було наче не з ним. Василь запив свій біль у шинку. Хотів вирвати його із серця – не вийшло. Тоді забгав своє кохання так глибоко, що ні зустріч із Марусею, ні її сльози, ні пояснення не могли вже його розворушити. Беріг він Марусю для себе, її дівоче вино мало бути найкращим посагом, а не гроші її батька чи араби, обіцяні за неї. Не так сталося, як гадалося. Не

справдилося. Іншому дісталось Марусине дівоцтво, з іншим вона лягла на білу постіль.

Несподівано для себе Василь став сміятися, голосніше й голосніше, нервово здригаючись від нападів сміху, немов від ридань. Маруся відсторонилася від нього. Лише тепер Василь завважив, що вона тримає в руках невеличкий вузлик, а під капелюшком по-дорожньому зав'язана хустка. Маруся наче зібралася в далеку мандрівку й зайшла з ним попрощатися.

– Василечку! Прошу тебе, поїдемо звідси. Мені байдуже куди, аби з тобою.

– Поїдемо? Куди ж ми поїдемо? – Василь пересміявся й гостро дивився на Марусю.

– Я прив'язала Будю в панському парку. Візьмемо й тобі коня. Умовимо пані Лідію, щоб дала хоч якого, – гаряче й переконливо зашепотіла Маруся, намагаючись зловити погляд Василя. – Василечку, мене ж присилювали! Я ж тебе кохала й кохаю...

– Поїдемо? Удвох? – знову для чогось перепитав Василь, ніби не розчув ні з першого, ні з другого разу.

– Авжеж, удвох, – уже не так упевнено повторила Маруся. Вона дивилась і не впізнавала Василя. Він був чужим і тримався відсторонено.

– Так нас зловлять. Твій муж заявить на нас. Тобі присудять жовтого білета...^[4] А мене як хлопа висічуть і відправлять на каторгу. – Василь спеціально дивився вбік, намагаючись словами якомога болючіше діткнути Марусю.

– Василечку...

Маруся хотіла знову пригорнутися до Василя, але він різко відсторонився від неї.

Василева жорстокість подіяла на Марусю немов розпечене залізо, яким припікають каторжанина, щоб і не думав тікати й завжди носив на собі слід своєї провини. Перший місяць Марусиного подружнього життя був справжнім пеклом. Удень гладка Зосія виїдала очі, щодня

дорікаючи низьким походженням, уночі треба було ділити ліжко з нелюбом.

– Мені Настка, наша служка, переповіла, що граф повернувся в маєток... От я й подумала, що й ти... ти... ну... я подумала...

Василь льодяним поглядом зупинив Марусю. Він не міг і не хотів слухати її пояснень, а її сльози його тільки дратували. Згадав раптом, як супроводжував графа Браницького до публічного дому в Петербурзі, як перед паном кружляли безсоромні дівки в мереживах, що майже нічого не прикривали, хапали не лише пана, а і його, Василя, за руки й голосно вигукували французькі слова, описуючи пропоновані на продаж ласки. Пан Владіслав тоді, сміючись, під'юджував Василя не бути жмотом і купити собі хвойду на ніч. Але Василь нічого, окрім огиди, до продажних шльондр не відчував. То були курви, які лягали з кожним, хто мав гроші. На диво, схоже почуття з'явилося зараз і до Марусі. Вона була з іншим, лягала з ним у ліжко... А тепер прийшла сюди й пропонувала йому себе так само, як кілька годин тому пропонувала своєму шляхтичеві. Продажна вона. Усі жінки продаються за гроші. І Маруся така ж.

Василь мовчки кивнув Марусі й пішов до виходу зі стайні.

– Василю! Батечку мій! Братику мій рідний! Куди ж ти йдеш? Не кидай хоч ти мене, бо мені вже не жити, як і ти мене залишиш...

Маруся не могла повірити, що Василь так просто йде. Вона все ще сподівалася на порозуміння.

– Піду до контори й візьму розрахунок. Поїду звідси, хочу світ побачити...

Василь нарешті зрозумів, чого хоче від майбутнього. Уперше відтоді, коли він повернувся зі столиці та втратив життєві орієнтири, перед ним знову замайоріла мета. Адже циркач Чинізеллі не хотів його відпускати й до останнього вмовляв не їхати, обіцяючи навіть підвищити гонорар. Дурний був, що не послухав пана Чинізеллі, але ще не пізно виправити помилку.

– Прощай...

Василь швидко вийшов, навіть не глянувши більше на Марусю. У стайні запанувала тиша. Здавалося, навіть ряба кобила, чие стійло було першим і яка стала мимовільною глядачкою сцени, перестала форкати й зі співчуттям дивилася на гарну пані, що невідомо яким штибом тут опинилася. Маруся ще якусь мить постояла й собі пішла до виходу. Зараз вона знайде Будю й поїде до знайомого з дитинства гаю за маєтком. Там віддавна була стара криниця зі студеною водою, до якої рідко хто й приходив, хіба пастушки в літню спеку. Там Марусю ніхто не шукатиме, а як хто й знайде – то не скоро...

– Марисю, серце, а мені переказали, що ти на заводі... Батька шукаєш?

Графиня Лідія перегородила Марусі дорогу. Графині й справді переповіли, що дружина Ясенського вештається кінним заводом. Браницька відразу збагнула, кого хоче знайти Маруся, і вирішила упередити скандал. Маруся тепер була заміжня за шляхтичем, а значить, увійшла до їхнього кола. Коли вона була простою собі дівчиною, її стосунки з Василем були темою розмов на панській кухні. Утім, пані Ясенська вже втрапила б на довгі язики шляхетських цокотух, які заразом перемили б кістки й графині Браницькій, мовляв, та сприяє розпусті й улаштовує побачення для двох голубків просто у своєму маєтку.

– Ах, Марисю, як сумно стало без тебе! Александер також мене покинув. Повернувся на свою службу до Києва. Я зовсім сама...

Графиня обійняла Марусю, наче рідну, і піднесла хусточку до очей. Вона й справді почувалася самотньою. Фіаско графа Владіслава в Петербурзі, на яке перетворився продаж коней, стало новим розломом у стосунках подружжя, і пані Лідія ще більше віддалилася від чоловіка. Дорослий син, який недавно відбув у Київ, мав своє життя. Він уже не потребував матеріної опіки, а вона все одно бачила його дитиною, переживала за нього дужче, ніж за себе. Найбільше ж журилася дивним словом «соціалізм», що раз у раз злітало із синових уст.

– Ах, Александре, душа моя, про яку рівність ти постійно розказуєш? Братерство? Не буде ані панів, ані бідних? То ходили в народ, любили його й учили, нині ж уже придумують самим уподібнитися до народу? І як розуміти ці новомодні фантазії? – Графиня Лідія починала хвилюватися, коли син знову й знову пускався в розлогі опуси, розказуючи про своє нове захоплення.

– А от побачите, маман! Ви ще доживете до того часу! – усміхався у відповідь син.

Олександр Браницький поїхав назад до свого соціалізму, заявивши, що поки не готовий опікуватися родинним маєтком. У палаці Браницьких знову запанували пустка й нудьга.

– Марисю, серце, чого ж ти прив'язала Будю в парку? Добре, що машталіри її завважили, напоїли, дали трохи вівса й перев'язали біля Флора Ігнатовича.

Графиня побачила прив'язану біля контори Будю й зачепилася за неї, намагаючись хоч якось розговорити Марусю, яка ніби до рота води набрала. Щось сталося з дівкою. Змарніла, схудла, сама на себе не схожа...

– Флоре Ігнатовичу, а дивіться, кого я вам привела.

Флор сидів за дерев'яним бюрком і під лінійку вписував цифри до великого grosбуха. Біля нього стояла давно схолола склянка чаю, яку йому подали ще в обід. Старший машталір останнім часом забував і пообідати, не те що чаю напитися. Від Марусиного весілля Флор засиджувався в конторі до гупої ночі, а додому йшов лише ночувати. Усе вдома нагадувало йому про недавно набуте каліцтво. Здавалося, там і стіни просякли кров'ю та болем, як ті рушники, що ними Маруся змивала з батька кров і бруд і які, так і не відіправши, просто спалила в грубі.

– Усе працюєте, Флоре Ігнатовичу? – Графиня Браницька дуже старалася поводитися невимушено, але взаємна напруга між донькою та батьком, що миттєво заповнила простір невеличкого покою, відчувалася майже фізично.

– Я розпоряджуся, щоб нам подали сюди чаю, – не здавалася графиня. Вона зашелестіла сукнею по коридору, шукаючи когонебудь, щоб послати по самовар. Батько й донька лишилися самі.

Маруся вперше побачила Флора після весілля. Вона підняла очі на батька й розплакалася, як маленька.

– Тату... Що хоче мені робить, я назад до Ясенських не вернуся. Зосія живе мене зі світу...

Флор хотів щось сказати, але, боячись і собі заплакати, просто обійняв доньку. Не таким він уявляв її щастя. Думав, що буде панувати-раювати, а не потерпатиме від лихої сестри Ясенського, яка напосідала на Марусю гірше за люту свекруху.

* * *

Швидко вечоріло. Сонце сідало за нерівні краї хмар, які вітер розганяв увесь день, але так і не розігнав. Юліан Ясенський спішився біля невеличкого будиночка тестя й поторсав двері. Зачинено. Нема ні самого Флора Ігнатовича, ні Марисі. Темні вікна Флорової садиби лише посилили Юліанову тривогу.

– Так він у конторі... Не грюкайте задарма...

Звідкись виповзла немолода вагітна жінка, вочевидь, Флорова сусідка, і знехотя відповіла Ясенському про старшого машталіра. Від проникливого погляду її темних очей Ясенському стало незатишно. Він швидко вискочив на свого півкровку та пришпорив його в бік кінного заводу. Кінь, як на гріх, оступився і, напевно, збив підкову, бо зашкутильгав на праву передню ногу. «От відьма! Чорти б її вхопили! Глянула так, що й кінь спіткнувся!» – лаявся сам до себе Ясенський. Про Василя, колишнього Марусиного нареченого, він чув, але не знав, що біля Флорового обійстя зустрів його матір Лександру.

Ясенському довелося спішитись і брести в ранніх сутінках поганенькою дорогою, якою було важко рухатися і за денного світла.

Фірмани недавно звозили зерно в панські обори й ще дужче розбили шосейку великими возами. «Геть занехаяв маєток Браницький. Ех, відходить стара шляхта. Де нині її блиск? Де велич? Одна надія, що молодий Александер наведе лад у садибі», – із сумом думав Ясенський, ступаючи напوماцки й ведучи за собою коня.

До контори лишалося якихось сто сажнів, і Юліан відчув, як серце йому шалено закалатало. А раптом дружини й там немає? Тоді де вона? Невже... Невже таки втекла з Василем, тим самим, якого зве уві сні?.. Може, й правду казала ряба наймичка Настка, і Зосія таки загнобила Марисю? Коли Юліан сьогодні повернувся з чайної та кинувся шукати дружину, перша, хто попалася йому на очі, була саме ця Настка.

– Настко! Де пані Марися? – накинувся на неї Ясенський, передчуваючи щось недобре.

– Осідлала свою кобилу й поїхала, пане, – спокійно й розважливо, ніби йшлося про щось цілком буденне, відповіла йому безтолкова діваха.

– На Бога! Куди вона могла поїхати проти ночі, Настко? Ти щось знаєш?

– Я нічого не знаю, пане... Думаю, утекла світ за очі від пані Зосії... – простосердо ляпнула Настка і, лише коли вимовила, злякалася своїх слів.

Ясенський забігав кімнатами. Зосія, яка з неабиякою втіхою спостерігала за невістчиними зборами, потай сподіваючись, що ніколи більше її не побачить, лежала в себе. Вона вирішила вдати хвору, поки історія зі зникненням Марусі не дійде завершення.

– Зосіє, уставай негайно! Я хочу знати, що ти чинила Марисі! Куди вона поїхала?

– Якого дідька, Юліане? Чого тобі треба? Чи я ще й мала сторожувати твою вертихвістку? Може, ти чекав від хлопки шляхетського поведження?

Зосія спалахнула, мов сірник. Із неї досить. Саме так вона й сказала братові:

– Досить із мене, любий мій Юліане! Щойно поправляюся настільки, що зможу витримати довгу дорогу, виїду! Давно вже мене сестри кликали до себе в кляштор. Буду ближче до Бога. А ти божеволій далі...

Стара дівка тішилася, але всіляко намагалася приховати радість. Вона повірила, що таки домоглася свого й вижила підступну холопку. «Знову говоритимуть про Ясенських. Перемиватимуть кісточки. Але вже нехай... Поступово все забудеться, перемелеться. Усе ввійде у свої береги», – тріумфувала наперед Зосія Казимирівна.

Ясенський побачив, що від сестри нічого не можна добитися, і кинувся далі будинком. Спершу забіг на кухню – до гладкої Одарки. Та немов до рота води набрала. Із неї нічого, окрім «не відаю, що трапилося», не можна було витягти. Усі челядинці лише стинали плечима й відводили погляд. Це була якась змова на чолі з його рідною сестрою. Ясенський ураз гепнувся із небес на землю. Де були його очі? Чому він не бачив, що Марися в'яне? Він думав, треба дати їй час, щоб вона прилаштувалася до нового життя, насправді ж із нею треба було поговорити, розпитати, що її гнітить. Як мало він пізнав дружину за цей місяць життя, власне, нічого й не знав про неї та й не особливо цікавився. Приходив із чайної, обідав, вислуховував Зосіїні скарги на челядь, далі йшов у кабінет, читав газету, кутив, пив чай. Увечері закривався з Марисею в спальні, переповідав їй газетні новини, щось розказував зі свого гарнізонного життя, сміявся з власних жартів. Говорив завжди він, а вона мовчала. Чому вона мовчала? Тепер Ясенський підозрював заднім числом, що дружина щось собі надумувала, коли мовчала, щось планувала, і ось нині здійснилося те, що вона вимовчувала.

У спальні Ясенський побачив на туалетному столику масивну золоту обручку з рубіном – Марисину обручку. Юліан забігав покоєм. Для чогось зняв рушницю зі стіни. Тоді почепив її назад. Тоді знову зняв і закричав:

– Я його вб'ю... І її вб'ю... І себе вб'ю!

Усі поховалися – дім неначе вимер. Чоботи Ясенського загупали сходами, заіржав його кінь. І знову все затихло.

Тепер, коли Ясенський підходив до контори, ноги йому немов налилися свинцем. Юліан як міг відтягував мить істини. Він боявся почути від Флора Ігнатовича, що той не знає, де Маруся, боявся дізнатися, що Маруся втекла від нього, хоч і був майже певний цього. Раптом Юліанів кінь заіржав, бо почув Марусину кобилу-орловку, прив'язану біля контори. Ясенський підвів очі й побачив ув освітленому вікні дружину, яка розмовляла з батьком і графинею. Юліан голосно засміявся. І що він понавигадував? Маруся приїхала до батька, а перстень зняла, щоб не загубити дорогою. Власне, мав би сам запропонувати дружині навідати Флора Ігнатовича. Маруся, звісно, сумувала за батьком, за графинею, за домом. Хай там що верещала Зосія, а він таки має добру й мудру жону. Ясенський уже й забув, що хотів сваритися з тестем за те, що той погано виховав доньку, забув, що хотів убити Василя й навіть узяв для цього двостволку, яку не знав де тепер подіти. Забув про все на світі, коли побачив Марусю живою-здоровою.

– Як добре, пане Ясенський, що ви заїхали по дружину, бо вечоріє, довелось б їй у батька заночувати...

Графиня Браницька швидко встала, розправила турнюр, від якого не могла відмовитися навіть удома, вважаючи його вкрай елегантним, і стала прощатися. Вона всім своїм видом показувала, що не бажає втручатися в чужі сімейні справи. На Ясенського війнуло солодкою вербеною – улюбленими парфумами пані Лідії. «Треба б і Марисі такого парфуму замовити», – геть недоречно подумав Юліан.

– Не будьте такі суворі до Марисі, пане Ясенський, відпускайте її хоч іноді до нас!

Графиня Лідія дозволила собі всміхнутися. Вона добре роздивилася вузькі, за останньою модою, штиблети, добротні шкіряні краги й куртку для верхової їзди, у які був одягнутий Ясенський. «Бач який дженджик! Не такий він і страшний, як про

нього люди кажуть. Ну завів чайну, але ж гроші заробляє, не те що мій бідний Владіслав, який лише спускає все, що має...» – подумала пані Лідія, розкланюючись.

Юліан Ясенський чемно приклався до ручки графині. «От стара карга... А мене в гості не зве, лише дружину...» – Юліан по-своєму витлумачив слова Браницької, поглядом проводжаючи її до дверей. Він хотів чимшвидше забрати дружину й рушити додому, але тесть раптом сказав, що має розмову. Довелося сісти біля тестевого бюрка, ніби якомусь прохачеві, що прийшов домовлятися за злучку чи торгувати коней. Флор скосив очі на доньку, а тоді наказав їй винести самовар, махнувши рукою в невизначеному напрямку.

– Юліане Казимировичу, розберімося по честі, – глухо заговорив Флор, щойно за Марусею зачинилися двері. – Я доньку віддавав не в попихачі пані Зосії...

Флор хотів був сказати ще різкіше. Йому на язиці крутилося і «Як це так, що ви у себе вдома не гідні ладу навести?», і «Чому дозволяєте збиткуватися над вашою ж дружиною у вашому ж домі?» Утім, коли старший машталір підняв очі на Ясенського, який побуряковів на виду та смикав себе за вус, зрозумів, що достатньо й того, що вже сказано.

– Так що ж мені, жону за пояс заткнути й весь час при собі мати? Ви ж добре знаєте, що я цілий день у чайній...

– То й Марусю беріть із собою. Вона знає грамоту, працююча, навчена різному від графині. Хай вам помагає, – уже не так упевнено сказав Флор, нищечком спостерігаючи за реакцією зятя.

– Мені брати дружину до чайної? Щоб вона мені там допомагала?

– Ну! Беріть із собою, хай там знайде якусь справу, хоч би й вишивала хрестиком, аби тільки вдома не сиділа й не дратувала вашу сестрицю...

– Слово честі, дорогий мій тестю, якщо ви вважаєте, що так буде краще...

– То ви даєте слово шляхтича, що більше не лишите Марусю на поталу?

Сама ж Маруся, яка вже впоралася із самоваром, тепер стояла за дверима та слухала, як батько з чоловіком учергове вирішують її долю.

Розділ 8

Історія зі скринею була лише початком дрібних і не дуже прикрощів, які сипалися на Марусю звідусіль і робили її життя нестерпним. Усі в домі Ясенських дерли писок перед молодою пані, наслідуючи Зосію. Одарка, гладка куховарка, вороже вкняпилася в Марусю, коли та порадила додати в борщ лаврового листа. «Ідіть ви, пані... до своїх панських справ!» – Дарка грюкнула дверима кухні просто перед носом у новоспеченої Ясенської. Коли ж Маруся прогулювалася садком чи заглядалася на клумби, кухарка тривожилася й позирала у вікно. У садку працював її чоловік Федір, якого молода пані могла причарувати, як причарувала немудрого Юліана Казимировича. «Чарівниця-чортівниця...» – шипіла вслід Марусі стара, зсохла, наче тріска, Пріся, яка була колись за няньку Зосії та Юліанові, а тепер доживала віку коло них.

– Підлила... – шепотіла посинілими від старості вустами Пріся.

– Яке там! Підсипала свяченого маку йому в слід! – гнула своє розчервоніла від пічного жару Дарка.

Зосія ж лише буряковіла та клала на себе широкий хрест:

– Підлила... Підсипала... Чи не всеєдно? Любовний пристріт! Чорти б її вхопили! Хай боронять нас Ісус і Матка Боска від відьом і їхніх чарів...

Загалом челядинцям, перейнятим своїми справами, було байдуже до Марусі. А от Зосія Казимирівна оголосила невістці справжню війну. Спеціально замикала вітальню й ховала ключа, бо завважила, що Маруся могла по кілька годин грати на піаніно, яке там стояло. Пізніше стала замикати й братів кабінет, бо там була велика книжкова шафа, з якої невістка витягала старі фоліанти й читала. Зосії Казимирівні здавалося, що такі тонкі матерії, як читання та гра на піаніно, властиві лише шляхтянкам, а холопки можуть хіба вишивати. Зосія кликала невістку до столу, лише коли Юліан був удома. Маруся могла цілий день просидіти сама зі своїми думками й

вишивками, які скуповував для неї Ясенський на ставищанському базарі. Одна тільки ряба Настка мала серце до молодой пані, але це ніяк не могло зарадити. Дівка-переросток не сміла перечити Зосії Казимирівні, хіба крадькома могла занести Марусі кухоль молока й булку.

Із цього кола безвиході, здавалося, не було порятунку, але Маруся наче й не помічала того, що чинилося навколо. Вона чекала на Василя, потай сподіваючись на втечу. Але тепер, коли Василь відштовхнув її, у Марусі прокинулася незрозуміла їй самій злість. Вона вдруге заходила до будинку Ясенських і пройшла повз покій зовиці з викликом, не ховаючись. Зосія Казимирівна ніби відчула невістчин мовчазний опір, прочинила двері й стала на порозі. У нічному очіпку й бахматій сорочці, підсвічуючи своє брезкле обличчя свічкою, Зосія ледь не скреготіла зубами від люті. Усі старання виявилися марними. Брат погнався за холопкою, наздогнав і таки повернув. Юліан, на якого злостилася сестра, також ледве стримував люті. Мав чимало запитань до Зосії й не мав жодного бажання відкладати їх до ранку.

Маруся якийсь час дослухалася до їдких і болючих образ, якими шпиняли одне одного брат із сестрою, дослухалася до вітру, що завивав за вікном, а тоді впала на свою половину ліжка й заридала. Василь відштовхнув її, навіть не захотів вислухати. Маруся вирішила, що її життя скінчилося.

* * *

Юліан сидів на неприбраному ліжку та сторожко водив очима за хаотичними рухами дружини. Вона, немов метелик, зловлений у скляну банку, металася покоем – від шафи до люстра, від люстра до комода, а потім знову до шафи. Навіть якби Юліан чи Зосія прив'язали Марусю мотузкою до стільця, вона, певно, і тоді вирвалася б із будинку. Хай в осінню негоду, до Юліана в чайну, у

ставищанський костел – куди завгодно, аби тільки бути серед людей і відволіктися від думок про Василя. Марусі здавалося, якщо вона лишиться сама в Юліановій спальні, то просто збожеволіє.

– Марисю, серце, поглянь, що робиться надворі... Зважай!

Маруся лише кивнула на знак згоди й подумала, що варто вдягтися тепліше. Власне, увесь Марусин гардероб складався з речей, перешитих ще весною з одягу графині Браницької, який та вже не носила. Речі, хай і не нові, були з дорогого краму, мали цілком пристойний вигляд. Маруся прочинила дверцята чималого старовинного шифон'єра, на мить замислилась і витягнула звідти довге пальто зеленого сукна, обшите по коміру й рукавах лисячим хутром. У пальті точно не замерзне.

Юліан ще не допив кави, яку щойно подала Настка, а Маруся вже випірнула з-за дверцят шафи, що слугувала їй за ширму, цілком одягнута й готова до виходу. У великому дзеркалі відобразилася її зграбна фігурка в темній спідниці й мареновому жакеті, з-під якого ледь видно було комірець англійської блузки.

– Я вже готова, лише накинути пальто. – Маруся скосила очі на Юліана: той сьорбав каву, зосереджено вивчаючи вчорашню газету.

– Марисю, серденько, така негода... Може, поїдеш іншим разом?

Надворі було холодно, зарядила осіння мжичка. Ясенський мав крихітну надію, що дружина таки передумає. Йому страх як не хотілося закладати коляску. Він би доскавав до чайної і верхи, надягнувши довгого плаща й капелюх із широкими крисами. Але Маруся не проявила такту й розуміння. Із невластивою їй твердістю вона мовила:

– Ні, відкладати не можна в жодному разі!

* * *

У чайній, на диво, зовсім не було чашок, а звичайні склянки в металевих підскляниках. Розставлені рівними рядами, вони

поблискували, немов справжня скляна армія. «Як багато склянок, невже буває стільки відвідувачів разом?» – Маруся роззирнулася. Геть не такою вона уявляла Юліанову чайну. Думала, побачить щось на кшталт шинку в Іванівці, у якому, щоправда, жодного разу не була, а лише якось проходила повз розчинені двері. Зазирнула з цікавості й нічого особливого не побачила: дерев'яні лави та столи, глиняна долівка, притрушена сіном. Убога сільська хата.

– Так от ви яка, Маріє Флорівно! Ну ж здрастуйте вам! І будьмо знайомі.

Маруся обернулася на жіночий голос. Перед нею ніби із землі зродилася далеко не молода, але ще й не стара пані. Її неприродно білим лицем у всі боки розбіглися тоненькі павутинки зморщок; темне волосся, щедро помережане срібними ниточками, було зібране у високу зачіску. Пані була вбрана в просту чорну сукню, яку прикрашав лише невисокий корсет, що до нього кріпився білосніжний фартух зі смішними накрохмаленими крильцями. І такі зачіски, і такі сукні Маруся бачила в Києві, де була цієї весни з графінею Лідією. Незнайомка всміхалася Марусі, але самими губами, бо її очі зберігали якийсь дивний вираз: суміш смутку, болю, тривоги, недовіри, розчарування та ще чогось такого, чому, напевно, не було й назви.

– Знайомтеся, моя дружина – Марія Флорівна, а це – пані Єлена Мілевська, господиня в чайній.

Маруся була цілковито заскочена, коли щойно представлена пані простягнула до неї обидві руки, ніби до давньої приятельки, і щиро обійняла її. Виявилося, що Ясенський порядкує в чайній не сам, що йому допомагає якась пані Єлена. Хто вона така? Чи давно тут служить? Штука була в тому, що Маруся ніколи не чула від Юліана, що він має помічницю в чайній, хоча запевне хтось мав би бути. Утім, усе ж не пані. Із якого це доброго дива пані погодилася прислуговувати? Пані Єлена ніби відчула, що Маруся думає про неї, і приязно всміхнулася:

– Проходьте, пані Маріє, там ззаду є невеличка кімната біля кухні, власне, моя спальня, але ви можете почуватися там зовсім вільно. Можете навіть прилягти на моє ліжко, якщо схочете. Або огляньте чайну, поки ще нікого немає. Скоро буде повно відвідувачів, бо неділя – базарний день...

Чайна Ясенського являла собою чималий покій на чотири великих вікна, частина якого була відділена високою дерев'яною лядою, що на ній було викладено гіркою яблука в карамелі. Поруч лежали льодяники на паличках, які часто продають цигани на ярмарках, далі – бублики, посипані маком, а за ними – медові пряники з мигдалем у формі різних звірят. За всією цією красою, з іншого боку ляди, парував самовар, якого геть не було видно, лише легкий димок і характерне дзижчання видавали його. У більшій частині чайної стояли дерев'яні столики з венеціанськими стільцями. Усі меблі було зроблено з недорогого дерева. Столики, як почувла Маруся від пані Єлени, накривали скатерками лише тоді, коли мали чаювати важні персони.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

Тетяна Белімова

ВИНУВАТІ
ЛЮДИ

КСД

Від переможниці
«КОРОНАЦІЇ СЛОВА»

Примечания

1

Негоціант – особа, яка займається гуртовою торгівлею, переважно з чужими країнами. (Тут і надалі – прим. ред., якщо не зазначено інше.)

[Повернутися](#)

2

Не згоден чекати так довго! Помилуйте, пане Флоре (*пол.*). (Прим. авт.)

[Повернутися](#)

3

Отче наш, що є не небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє, хай прийде Царство Твоє... (*лат.*)

[Повернутися](#)

4

Особовий документ повій і злодіїв.

[Повернутися](#)